Sociology of Culture and Art Volume 8. Issue 3. Autumn 2026. P, 156 to 169

Research Paper

The interaction of two institutions: A reflection on legal basics of the intervention of government in family

Hooshang Dakamvand[1], Ghobad Kazemi [2]*, Akbar Varvaei[3]
1. PhD student, Department of Criminal Law and Criminology, Kermanshah branch, Islamic Azad University, Kermanshah, Iran
2. Assistant professor, Department of Law, Kermanshah Branch, Islamic Azad University, Kermanshah, Iran
3. Assistant professor, Department of Law, Amin Police Training and Officer University, Tehran, Iran

https://doi.org/10.22034/scart.2025.141164.1511

Received: April 27, 2024
Accepted: October 14, 2025
Available online: September 23, 2026

Keywords: governorship, household law, criminalization in the field of household law, criminal interference

Abstract

Offering governorship, by recognizing the private environment and also a group of democratic systems, by justifying the priority of the salvation of individuals over their freedom, considered criminalization in the family sphere as possible, and on the other hand, a group of jurists and some sages Referring to the privacy of family privacy and the separation of ethics from law, they think that criminalization in this field is against the nature of the family and its requirements. Thus, in order to realize the desired intervention of the government in the institution of the family in the Islamic Republic of Iran, it is necessary to know the juridical and legal foundations of the principle of the intervention of the government in the institution of the family. This research aims to explain the necessity, effects and bases of criminalization of criminal law intervention in the field of family law in Iran's legal system. The approach of the current research is qualitative and specifically, the descriptive-analytical strategy has been used. In order to collect information, the library method (documents) was used. The findings of the research indicated that the concern of supporting the family and its members on the one hand and opening the way for criminalization in order to realize this concern through criminal intervention has caused Iran's legislator to struggle and initiate numerous criminalizations in the domain of the family is slow. Criminalizations that have often allowed the principles of harm and moralism for justification, and even by adopting the policy of maximum criminalization, they have borrowed perfectionism from the principles of criminalization and paid attention to the principle of legal patriarchy have not.

Dakamvand, H., Kazemi, Gh., Vavaei, A. (2026). The interaction of two institutions: A reflection on legal basics of the intervention of government in family. *Sociology of Culture and Art*, 8 (3), 156-169.

Corresponding author: Ghobad Kazemi
Address: Department of Law, Kermanshah Branch, Islamic Azad University, Kermanshah, Iran
Email: kazemi7879@yahoo.com

Extended Abstract

1- Introduction

The basics of legal systems distinguish them from other legal systems. Knowing the basics of any legal system is more important than knowing its rules and regulations, because the basics of a system are the basis and foundation of that system. Thus, in order to realize the desired intervention of the government in the family institution in the Islamic Republic of Iran, it is necessary to know the jurisprudence and legal foundations of the principle of government intervention in the family institution, so that the government can act in line with its intervention through policymaking, legislation and regulations based on the Islamic legal system. Obviously, it is not possible to investigate and understand the basics of the legal system in an Islamic country without considering the religious teachings and the cultural and social realities of that society. In the past, governments had minimal presence in families, and it was ethnic customs that ruled family life; Until immediately after the great French revolution in Europe, with the pursuit of intellectuals, the demands of individuals from the society and the government became more precisely defined. With the emergence of the welfare state after World War II and the emergence of communist governments, people's perception of the government gradually changed and the importance of the government increased. In this way, the government's power of intervention increased dramatically; In such a way that it became impossible to live without the government and the government took over the economic, cultural, welfare and livelihood of the families. Therefore, since there may be factors and behaviors that cause serious harm to the family, the present research aims to investigate the feasibility of criminalization and its necessity and effects in this area, and while paying attention to the existing views in this regard, It deals with providing a model after recognizing the effects and bases of necessity or non-necessity of criminal law intervention in the field of family law in the legal system of the Islamic Republic of Iran. Therefore, the current research pursues such goals as: knowing and understanding the grounds for creating the necessity for the intervention of criminal law in the field of family law in Iran's legal system; Explaining the effects and basics of criminalizing the intervention of criminal law in the field of family law in Iran's legal system; Explaining the most important necessity of criminal law intervention in the field of family law in Iran's legal system; Explaining the most important effects of criminal law intervention in the field of family law in Iran's legal system; and explaining the characteristics of criminalizing the intervention of criminal law in the field of family law in Iran's legal system.

2- Methods

This research is part of applied research in terms of its purpose. In applied research, the main goal is not scientific discovery, but testing and investigating the possibility of applying knowledge, and it chooses its subject in education from daily educational and educational issues and problems. Basic research, although it can be used scientifically, but its main and basic purpose is to increase the scope of understanding and knowledge. Therefore, this research has been done according to the problem in the field of qualitative approach and descriptive-analytical strategy. The tool for collecting data and information needed for research is the library method (documents) (articles, books). This means that in order to obtain the resulting information, past researches and literature related to the research topic have been used, and in this sense, available sources in books, scientific-research journals and related sites were put on the agenda. Those magazines, books and articles that were closer to the research problem were used as the main sources of data collection.

3- Findings

The findings of the research indicated that the concern of supporting the family and its members on the one hand and opening the way for criminalization in order to realize this concern through criminal intervention has caused Iran's legislator to struggle and initiate numerous criminalizations in the domain of the family is slow. Criminalizations that have often allowed the principles of harm and moralism for justification, and even by adopting the policy of maximum criminalization, they have borrowed perfectionism from the principles of criminalization and paid attention to the principle of legal patriarchy have not.

4- Discussion & Conclusion

What came out in this research was the emphasis on these points that despite the emphasis of legal scholars on the necessity of binding features in the

law, the existence of complications in this area causes the legal enforcement guarantee to be deprived of effective binding power. In addition to the negligence of the legislator, sometimes the nature of the behavior against the law is such that it is not possible to determine the guarantee of direct implementation, in these cases the legislator is forced to limit himself to the order of consequences for the violation of the law by the person and his failure to reform if the judge warns him. Obliging a woman to live in her husband's house and obey him is one of these behaviors. Another case is the introduction of moral teachings into the laws of this field, for which it is not possible to predict the guarantee of implementation.

5- Funding
There is no funding support.

6- Authors' Contributions
All authors have participated in designing, implementing and writing all parts of the present study.

7- Conflict of Interests
Authors declared no conflict of interest

فصلنامه علمی جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر | دوره هشتم، شماره سوم، پاییز ۱۴۰۵، صفحات ۱۵۶-۱۶۹

مقاله پژوهشی

مناسبات دو نهاد: تأملی در بنیان‌های حقوقی مداخلهٔ دولت در خانواده

هوشنگ دکاموند[۱]، قباد کاظمی*[۲]، اکبر وروایی[۳]

۱. دانشجوی دکتری، گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، واحد کرمانشاه، دانشگاه آزاد اسلامی، کرمانشاه، ایران

۲. استادیار، گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، واحد کرمانشاه، دانشگاه آزاد اسلامی، کرمانشاه، ایران

۳. استاد، گروه حقوق کیفری و جرم‌شناسی، دانشگاه علوم انتظامی امین، تهران، ایران

https://doi.org/10.22034/scart.2025.141164.1511

تاریخ دریافت: ۸ اردیبهشت ۱۴۰۳

تاریخ پذیرش: ۲۲ مهر ۱۴۰۴

انتشار آنلاین: ۱ مهر ۱۴۰۵

چکیده

برخی حکومت‌ها با به رسمیت‌نشناختن محیط خصوصی و همچنین گروهی از نظام‌های دموکراسی، با توجیه تقدم رستگاری افراد بر آزادی آنان، جرم‌انگاری در حوزه خانواده را امری ممکن پنداشته و در مقابل، گروهی از حقوقدانان و برخی از حکما با استناد به خصوصی‌بودن حریم خانواده و جدایی اخلاق از حقوق، جرم انگاشتن در این حوزه را مخالف با طبیعت خانواده و اقتضائات آن می‌انگارند. بدین‌سان، برای تحقق مداخله‌ی مطلوب دولت در نهاد خانواده در جمهوری اسلامی ایران، شناخت مبانی فقهی و حقوقی اصل مداخله‌ی دولت در نهاد خانواده الزامی است. این تحقیق، تبیین ضرورت‌ها، آثار و مبانی جرم‌انگاری مداخله حقوق کیفری در حوزه حقوق خانواده در نظام حقوقی ایران را به عنوان هدف خود قرار داده است. رویکرد پژوهش حاضر کیفی بوده و به طور خاص از راهبرد توصیفی-تحلیلی بهره جسته شده است. جهت گردآوری اطلاعات از شیوه کتابخانه‌ای (اسنادی) استفاده به عمل آمد. یافته‌های تحقیق حاکی از آن بود که دغدغه حمایت از خانواده و اعضای آن از طرفی و راهگشایی مبانی جرم‌انگاری در جهت تحقق این دغدغه از طریق مداخله کیفری موجب شده است قانون‌گذار ایران نیز به تکاپو افتاده و اقدام به جرم-انگاری‌های متعددی در حوزه خانواده کند. جرم‌انگاری‌هایی که برای توجیه، اغلب اصول آسیب و اخلاق‌گرایی را جواز قرار داده‌اند و حتی با اتخاذ سیاست جرم‌انگاری حداکثری، کمال‌گرایی را از مبانی جرم‌انگاری وام گرفته‌اند و به اصل پدرسالاری قانونی توجهی نداشته‌اند.

واژه‌های کلیدی: دولت، حقوق خانواده، جرم‌انگاری در حوزه حقوق حانواده، مداخله کیفری

استناد: دکاموند، هوشنگ؛ کاظمی، قباد؛ وروایی، اکبر (۱۴۰۵). مناسبات دو نهاد: تأملی در بنیان‌های حقوقی مداخلهٔ دولت در خانواده. *جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر*، ۸ (۳)، ۱۵۶-۱۶۹.

* **نویسنده مسئول:** قباد کاظمی

نشانی: گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، واحد کرمانشاه، دانشگاه آزاد اسلامی، کرمانشاه، ایران

پست الکترونیکی: kazemi7879@yahoo.com

۱-مقدمه و بیان مسئله

مبانی نظام‌های حقوقی موجب تمایز آنها از سایر نظام‌های حقوقی می‌شود. شناخت مبانی هر نظام حقوقی بیش از شناخت قوانین و مقررات آن اهمیت دارد، زیرا مبانی یک نظام در حکم پایه و شالوده‌ی آن نظام است. بدین ترتیب، برای تحقق مداخله‌ی مطلوب دولت در نهاد خانواده در جمهوری اسلامی ایران، شناخت مبانی فقهی و حقوقی اصل مداخلهی دولت در نهاد خانواده لازم است تا دولت در راستای مداخله‌ی خود از طریق سیاست‌گذاری، قانون‌گذاری و مقررات‌گذاری مبتنی بر نظام حقوقی اسلام اقدام کند. بدیهی است، بررسی و شناخت مبانی نظام حقوقی در یک کشور اسلامی بدون درنظرگرفتن آموزه‌های دینی و واقعیت‌های فرهنگی و اجتماعی آن جامعه ممکن نیست.

علی‌رغم دیدگاه مخالفان، امروزه دیدگاه پذیرش مداخله کیفری در حوزه خانواده در عرصه قانون گذاری اجرایی شده است. با این حال، موافقان مداخله کیفری نیز معتقدند اختیار دولت در مداخله محدود است و باید از کیفر به عنوان آخرین راهکار استفاده شود. مداخله کیفری که از رهگذر جرم انگاری صورت می‌گیرد، موجب تحدید آزادی شهروندان می شود؛ فلذا، خلاف اصل بوده، اجرای آن نیازمند توجیه است. در این راستا اصول و مبانی چهارگانه آسیب، پدرسالاری قانونی، اخلاق‌گرایی و کمال‌گرایی، جهت توجیه جرم انگاری مطرح شده است (مقدسی و یزدانی،۱۳۹۷). طبق پژوهش صادقی‌محمد و همکاران (۱۳۹۷)، جرم‌انگاری رفتارهای علیه خانواده در فقه امامیه و حقوق موضوعه مورد توجه قرار گرفته است و در این میان، احکام فقهی حاکی از اجتناب از جرم انگاشتن اغلب تخلفات خانوادگی است. باید دانست که یکی از مهمترین مؤلفه‌های حقوق جزا، جرم‌انگاری است و جرم‌انگاری فرأیندی است که به موجب آن بایستی اعمال مجرمانه با استانداردهای خاص و مشخص و طی یک فرایند گزینشی مطلوب و پذیرفتنی، تعیین شود. اصطلاح جرم‌انگاری مرکب از دو واژه جرم و انگاری است که مصدر آن نگاشتن و به معنی تصوّر، پندار، گمان، فرض و... است و در مجموع تلقی اعمال و رفتارهای تحت عنوان عمل مجرمانه در نقطه شروع یا صفر می‌باشد (محمودی جانکی،۱۳۹۲: ۲). خانواده مقدّس‌ترین نهاد جهت آرامش، تربیت و تکامل انسان به شمار می آید و میتوان گفت جامعه سالم در گرو خانواده سالم خواهد بود. در بیان قداست خانواده همین بس که خداوند حکیم، خلقت همسر جهت ازدواج و تشکیل خانواده را آیت خود معرفی میکند، آنهم آیتی که در بردارنده آیات دیگری است .بنا به نصوص ادلّه موجود، اهم مصالح در این زمینه «حفظ کانون خانواده و جلوگیری از تزلزل و فروپاشی آن» میباشد.

در گذشته، دولت‌ها حداقل حضور را در خانواده‌ها داشتند و این آداب و رسوم قومیت‌ها بود که در زندگی خانوادگی حاکم بود؛ تا اینکه بلافاصله پس از انقلاب کبیر فرانسه در اروپا، با پیگیری اندیشمندان، مطالبات افراد از جامعه و دولت تعریف دقیق‌تر گشت. با ظهور دولت رفاه پس از جنگ جهانی دوم و ظهور دولتهای کمونیستی، به تدریج تلقی بشر از دولت تغییر یافت و بر اهمیت دولت افزوده شد. بدین سان قدرت مداخله‌ی دولت افزایش چشم‌گیری داشت؛ به‌گونه‌ای که زیستن بدون دولت غیرممکن شد و دولت وظیفه‌ی اقتصادی، فرهنگی، رفاهی و معیشتی خانواده‌ها را عهده‌دار گشت (معینی‌فر، ۱۳۹۸: ۱۷؛ بیگدلی، ۱۳۹۲: ۲).

نظام حقوقی ایران نیز از این تحولات به دور نبود و متأثر از تحولات جهانی، گزاره‌ی دولت به جای خانواده، پررنگ‌تر شد. قوانین موضوعی مداخله‌ی دولت در نهاد خانواده، در دوره‌ی اول قانونگذاری در قانون ازدواج (۱۳۱۰) و قانون مدنی (۱۳۱۳) و در دوره‌ی دوم در سال ،۱۳۴۶ پدیدار گشت. تا قبل از سال ۱۳۴۶ قوانین مربوط به نهاد خانواده در قوانینی مانند قانون مدنی پراکنده بود؛ لیکن لزوم توجه هرچه بیشتر به نهاد خانواده این الزام را برای مقنن به وجود آورد که اختصاصی به آن بپردازد. بر این اساس، قانون حمایت خانواده مصوب سال ۱۳۴۶ برای اولین بار به موضوع خانواده اختصاص پیدا کرد و آخرین قانون اختصاصی درباره‌ی حقوق خانواده قانون حمایت خانواده مصوب سال ۱۳۹۱ است. از گذشته تا امروز، در جهان رویکردهای متفاوتی دربارهی مداخله‌ی دولت در نهاد خانواده وجود داشته است. امروزه، اعمال نفوذ دولت‌ها نسبت به گذشته بیشتر پدیدار گشته است. درگذشته، خانواده نهادی خصوصی شناخته میشد که ارتباط خاصی با دولت نداشت. بیشترین ارتباط خانواده و دولت به ازدواج حکام با خاندان اشراف و طبقات برتر اجتماعی، برای تحکیم پایه‌های حکومت و قدرتشان خلاصه میشد. بنابراین دولت‌ها در حوزهی خانواده دخالتی نداشتند و خانواده نیز کارکردهای خصوصی خود را ایفا میکرد. امروزه، بخشی از اهداف کلان سیاستگذاری‌های دولت‌های مدرن درباره‌ی نهاد خانواده و کارکردها و وظایف آن است. دولت با اختیارات خاص خود موجب تغییر در کارکردهای نهادهای مختلف اجتماعی ازجمله نهاد خانواده میشود. از آنجا که خانواده، نهادی بنیادین است و نقش‌هایی اساسی در جامعه ایفا میکند و با نظم عمومی و مصالح عامه ارتباط متقابلی دارد، دخالت دولت در عرصه‌ی این نهاد اهمیت خاصی دارد. بنابراین دولت، به معنای حکومت، به مثابه مهم‌ترین مرجع سیاستگذاری است که به دلیل برخورداری از قدرت قانونی، سیاسی و همچنین دراختیارداشتن منابع مالی و نیروهای اجرایی نقشی ارزنده و تأثیری ماندگار در پاسخ‌دهی به آسیب‌ها و بحران‌های ناظر بر نهادهای اجتماعی ازجمله نهاد خانواده دارد؛ همچنانکه عملکرد نادرست دولت نیز به همان اندازه در توسعه و گسترش آسیب‌های اجتماعی و تبدیل آنها به بحران‌هایی فراگیر مؤثر خواهد بود.

دکاموند، هوشنگ؛ کاظمی، قباد؛ وروایی، اکبر (۱۴۰۵). مناسبات دو نهاد: تأملی در بنیان‌های حقوقی مداخلهٔ دولت در خانواده. *جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر*، ۸ (۳)، ۱۵۶-۱۶۹.

کشورهایی مانند آمریکا، انگلیس، نیوزیلند، پاناما و کشورهای جنوب اروپا مانند یونان و آلمان این رویکرد را درپیش گرفته‌اند؛ برای نمونه، دولت نیوزیلند با تبعیت از این دیدگاه، خانواده را یک واحد خودمختار تلقی میکند و مداخله‌ی دولت را محدود به مواردی میداند که اعضای خانواده به مسئولیت‌ها و تعهدات خود عمل نمیکنند. در کشور پاناما، دولت دخالت مطلق خود را با مشارکت نهادهای مردمنهاد و سازمانهای غیردولتی در فرایند تصمیمگیری و زمینه‌ی اجرایی در حوزه‌ی خانواده کاهش داده است (ویژه و بروجردی، ۱۳۹۵: ۴؛ دادمرزی، ۱۳۹۰: ۲۰۱۷).

لذا از آنجائیکه ممکن است عوامل و رفتارهایی وجود داشته باشند که موجب ورود آسیب جدی به کیان خانواده گردد، تحقیق حاضر در صدد بررسی و امکان‌سنجی جرم‌انگاری و ضرورتها و آثار آن در این حوزه است و در عین توجّه به وجود دیدگاههای موجود در این خصوص، به ارائه الگویی پس از شناخت تاثیرات و مبانی ضروت یا عدم ضرورت مداخله حقوق کیفری در حوزه حقوق خانواده در نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران می‌پردازد. بدین آیین، پژوهش حاضر اهدافی از این قبیل را دنبال می‌کند: شناخت و فهم زمینه‌های ایجاد ضرورت برای مداخله حقوق کیفری در حوزه حقوق خانواده در نظام حقوقی ایران؛ تبیین آثار و مبانی جرم‌انگاری مداخله حقوق کیفری در حوزه حقوق خانواده در نظام حقوقی ایران؛ تبیین مهمترین ضرورتهای مداخله حقوق کیفری در حوزه حقوق خانواده در نظام حقوقی ایران؛ تبیین مهمترین آثار مداخله حقوق کیفری در حوزه حقوق خانواده در نظام حقوقی ایران؛ و تبیین شاخصه‌های جرم‌انگاری مداخله حقوق کیفری در حوزه حقوق خانواده در نظام حقوقی ایران.

۲- پیشینهٔ پژوهش

۲-۱: پیشینهٔ تجربی

مهاجری (۱۴۰۰) در کتاب تألیفی خویش با عنوان دولت و خانواده؛ مبانی، قلمرو و سازوکارهای تقنین در نظام حقوقی ایران به این برآیند اشاره کرده‌اند که خانواده واحد بنیادی جامعه اسلامی است و پاسداری از قداست خانواده، استواری و استحکام‌بخشی و حمایت از نهاد خانواده از مهمترین وظایف دولت (حاکمیت) است. مداخله دولت در نهاد خانواده، می‌تواند ظرفیتی در دست جامعه اسلامی برای تحکیم این نهاد باشد اما، عملکرد نادرست دولت در اتخاذ سازوکارهای حقوقی در نهاد خانواده، نابسامانی‌هایی را ایجاد می کند. منظور نویسنده از دولت در این نوشتار، حاکمیت است که نهادهای حاکمیتی مؤثر همچون رهبری، شورای عالی انقلاب فرهنگی، مجمع تشخیص مصلحت نظام، قوای سه‌گانه مقننه، مجریه و قضائیه، شورای عالی فضای مجازی و شورای عالی امنیت ملی را نیز در برمی‌گیرد.هرگاه دولت با مداخله حداکثری در نهاد خانواده ورود کند، آسیب‌های جبران‌ناپذیری بر نهاد خانواده و به‌تبع آن جامعه وارد می‌کند، زیرا خانواده به دولت وابسته می‌شود و کارکردهای اصلی خود را از دست می‌دهد. همچنین مداخله حداقلی دولت، راه را برای مداخله نهادها و سازمان‌های غیردولتی در نهاد خانواده هموار نموده است.لیکن در جمهوری اسلامی ایران، مداخله دولت در نهاد خانواده به‌علت ابتنا بر فقه و احکام اسلامی، ماهیت خانواده و قواعد حاکم بر آن با سایر دولت‌ها متفاوت است، حال آن‌که در نظریه‌های رایج مداخله دولت در جهان، مداخله دولت، صرفاً متکی بر ایدئولوژی‌های انسانی با آزمون و خطاست.

صفری و مشایخی(۱۴۰۰) در جدیدترین مقاله‌ای که در حوزه جرم‌انگاری و حقوق خانواده نگاشته شده است، می‌نویسند:»اساسی‌سازی پدیده‌ای است که در سطح قضایی در پی پاسداشت حقوق و آزادیهای اساسی افراد جامعه است و اساسی‌سازی حقوق اعمال مطلق آن هنجارها محصولی جزِ خانواده درصدد تعدیل قوانین سختگیرانه‌ای است که بحران‌زدگی و آشفتگی نهاد خانواده دربر نخواهد داشت که هم خانواده را به‌عنوان یک نهاد دستخوش نابه‌سامانی قرار میدهد و هم بی‌ضابطه و به‌طور گسترده بر حقوق و آزادیهای بنیادین اعضای خانواده دستاندازی می‌کند». صفری(۱۳۹۸) در پژوهش خود با عنوانآیین دادرسی دعاوی خانوادگی در قانون جدید حمایت خانواده از منظر اصول خاص حاکم بر این دعاوی، تبیین اصول حاکم بر دعاوی خانوادگی، با بررسی این قانون و تا حدودی قوانین سایر نظام های حقوقی از جمله انگلیس و فرانسه، آیین دادرسی دعاوی خانوادگی از منظر این اصول مورد مطالعه قرار گرفته است. این مطالعه می تواند روشنگر میزان موفقیت قانون جدید حمایت خانواده در این زمینه باشد». مقدسی و یزدانی (۱۳۹۷) در مقاله‌ای با عنوان مداخله کیفری در حوزه خانواده در پرتو مبانی شاخص جرم انگاری، به این نتیجه رسیده‌اند که « جست وجو در قوانین کیفری حوزه خانواده در ایران نشان می دهد ردپای این مبانی را در برخی جرم انگاری ها می توان مشاهده کرد. به طور خاص اصل آسیب آثار بیشتری نسبت به سایر مبانی بر قوانین کیفری می گذارد و بسیاری از جرم انگاری های حوزه خانواده متأثر از این اصل است». قبولی‌درفشان و محسنی(۱۳۹۴) در تحقیق خود با عنوان نوآوری های قانون حمایت خانواده مصوب ۱۳۹۱ در زمینهٔ مقررات شکلی مرتبط با دعاوی خانوادگی به این نتیجه رسیده‌اند که« قانون‌گذار در عرصهٔ رسیدگی به دعاوی و اجرای احکام مربوط به آن، بر قواعد مناسبی تأکید کرده یا قواعد مناسبی را وضع کرده است. اجرای شایستهٔ مقررات مزبور موجب استحکام بنیاد خانواده و ادارهٔ بهتر دعاوی خانوادگی می شود».

دکاموند، هوشنگ؛ کاظمی، قباد؛ وروایی، اکبر (۱۴۰۵). مناسبات دو نهاد: تأملی در بنیان‌های حقوقی مداخلهٔ دولت در خانواده. *جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر*، ۸ (۳)، ۱۵۶-۱۶۹.

جاوید و مهاجری (۱۳۹۷) در تحقیق خویش با عنوان مبانی مداخله‌ی دولت در نهاد خانواده در نظام حقوقی ایران به مطالعه پرداخته‌اند. این پژوهش با روش توصیفی–تحلیلی انجام شـده و در پی پاسخ به این سـؤال اسـت که مبانی مداخله‌ی دولت در نهاد خانواده در نظام حقوقی ایران چیست؟ برای پاسـخ به این سـؤال، مبانی فقهی مداخله‌ی دولت در نهاد خانواده همچون مصلحت عامه و حفظ نظام و بایسته‌های حقوقی همچون نظم عمومی و اصل تناسـب بررسی شده است. نتایج حاصل از پژوهش حاکی است، در نظام حقوقی ایران، براساس نظریه‌ی مداخله‌ی مطلوب –که مداخله‌ی حداقلی دولت در عین حمایت و حفاظت حداکثری از نهاد خانواده اسـت– مداخله‌ی دولت در نهاد خانواده مشروع است.

جلالی و مهدوی زاهد (۱۳۹۶) در تحقیق خود با عنوان نسبت تحولات نهاد خانواده با نظریه دولت در ایران معاصر به مطالعه پرداخته‌اند. بر این اساس، این مقاله درصدد پاسخ به این پرسش اصلی است که نسبت بین تحولات خانواده و شکل گیری نظریه دولت قانونمند در ایران معاصر چیست؟ فرضیه اصلی نگارندگان این است که اگر خانواده را بر مبنای کارکردهای آن تعریف کنیم، به طورکلی سه کارکرد زیستی (تامین نیازهای جنسی و تولید نسل)، حمایتی (اقتصادی و عاطفی) و تربیتی برای خانواده وجود دارد که هریک در طبقه متوسط شهری به مثابه موتور محرکه جنبش های اجتماعی، دچار تغییر و تحول شده است. از این رو، از برهم کنش تحولات پویا، مستمر و اثرگذار و اثرپذیر خانواده با نظم و نظام حقوقی کنشگر و فعال، پیوندی معنادار بین تحولات نهاد خانواده و نظریه دولت قانونمند در ایران معاصر شکل گرفته است. زیرا در این نگرش، دولت پدیده ای مصنوع و برساخته است که متاثر از مبانی فکری و نظام عقیدتی صانع و سازنده آن، مردم شکل گرفته است. از این رو با تحول گفتمان در نظام فکری قدرت موسس، ساختار و صلاحیت و به تبع آن نظریه دولت، به منزله پدیده ای مصنوع و برساخته، تغییر خواهد کرد.

۲-۲- ملاحظات نظری

۲-۲-۱- نظریه‌های مبتنی بر ضرورت مداخله‌ی دولت در نهاد خانواده

بازخوانی نظرات رایج در باب پذیرش یا عدم پذیرش مداخله‌ی دولت‌ها در نهاد خانواده، در میزان مداخله‌ی دولت‌ها در نهاد خانواده تأثیر بسزایی برجای گذاشته است. امروزه، روابط میان نهاد خانواده و دولت به رابطه‌ای دوسویه تبدیل گشته است و از منظر حوزه‌ی عمومی، خانواده از روابط متقابل خانواده و جامعه در یکدیگر تأثیر می‌پذیرد و دولت در حکم یک نهاد عمومی با رفتارهای حمایتگرانه یا سلطه‌جویانه در نهاد خانواده مداخله می‌کند؛ تدوین قوانین در عرصه‌ی خانواده با عنوان قانون حمایت خانواده در کشورهای گوناگون مؤید این ادعاست. در این قسمت به اختصار، طیفی از نظرات رایج دربارهی مداخله‌ی دولت در نهاد خانواده و ادله، تبعات و آثار آن در نهاد خانواده مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

۲-۲-۲- نظریه‌ی مداخله‌ی حداقلی دولت در نهاد خانواده

طبق این نظریه دولت باید امنیت، نظم عمومی و آزادی‌های شهروندان را تأمین کند و نیز قوانین و مقررات دولت باید به‌گونه‌ای باشد که از آزادی‌های فردی و اجتماعی شهروندان پاسداری کند. ازاین‌رو، مداخله‌ی دولت جز در شرایط محدود صحیح نیست. براساس این نظریه، مداخله‌ی دولت در نهاد خانواده به پشتیبانی از نقش نان‌آوربودن مردان و خانه‌داربودن زنان در خانواده خلاصه شده است و دولت فقط اقداماتی برای تقویت الزامات و تعهدات متقابل اعضای خانواده انجام می‌دهد. بنابراین دولت از نهاد خانواده حمایت‌های اندکی میکند و با تقویت ارزش‌های خانوادگی و باورهای مذهبی سعی می‌کند که خانواده جایگاه مناسبی در جامعه داشته باشد (ریبنز[1] و همکاران، ۱۳۹۰: ۳۳۶). طبق نظریه‌ی مداخله‌ی حداقلی، خدمات اجتماعی دولت فقط در رسیدگی به افراد نیازمند جامعه محدود می‌شود. درحقیقت، این تصور وجود دارد که خانواده بدون دخالت دولت به شرایط مطلوب خود خواهد رسید و درنتیجه، دولت خود را مجاز به دخالت در آن نمی‌داند (بونولی[2] و همکاران، ۱۳۸۰: ۱۷۵–۱۷۳). لیبرال‌ها و لیبرتارین‌ها –باتوجه به ماهیت و خصوصیت نهاد خانواده و استقلال آن به نسبت سایر نهادهای اجتماعی– به مداخله نکردن یا مداخله کردن حداقلی دولت در نهاد خانواده معتقدند. در دولت‌های لیبرال، از ابتدا رابطه‌ی بین خانواده و دولت اینگونه تعریف شد که دولت در هیچ زمینه‌ای در امور خانواده دخالت نکند؛ تنها استثنا در این مورد، دخالت‌های محدود و هدفمند دولت در زمانی است که خانوادهای با مشکل جدی مواجه شود و خود خواهان حمایت دولت باشد. در این حالت، خانواده آسیب دیده است، اما بدان معنا نیست که نتواند به کارکردهای اساسی خود متعهد باشد. از طرفی، ماهیت نهاد خانواده از جنس حقوق عمومی نیست و نباید آن را دولتی کرد. در این

1. Ribenz et al
2. Bonoli et al

دکاموند، هوشنگ؛ کاظمی، قباد؛ وروایی، اکبر (۱۴۰۵). مناسبات دو نهاد: تأملی در بنیان‌های حقوقی مداخلهٔ دولت در خانواده. *جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر*، ۸ (۳)، ۱۵۶–۱۶۹.

نظام‌ها، دولت حمایت‌های اندکی از خانواده‌ها می‌کند و سعی بر آن است که خانواده با تقویت ارزش‌های خانوادگی و باورهای مذهبی، در جامعه جایگاه مناسبی داشته باشد (معینی‌فر، ۱۳۹۰: ۱۲).

دولت‌ها به دلایل متعددی به دخالت حداکثری در نهاد خانواده مایل نیستند که در این قسمت برخی از مهم‌ترین ادله مطرح و بررسی می‌شود:

الف) مکلف نبودن دولت در مورد امور خانواده: مجموعه‌ی سیاست‌ها و مقررات وضع شده در دولت‌های گوناگون به منظور کاهش نقش دولت در امور خانواده بوده است؛ چراکه دولت دخالت در امر نهاد خانواده را در حوزه‌ی وظایف خود نمی‌پندارد. در برخی کشورها مانند فرانسه مقررات، سطح مزایای نقدی را کاهش داده و شرایط استحقاق دریافت مزایا را محدود کرده است. همچنین در اسپانیا از سال ۲۰۰۶ به بعد، دولت تشکیلات خاصی برای اجرای سیاست‌های حمایتی خانواده ندارد و این وظیفه به سازمان‌ها و نهادهای غیردولتی واگذارشده است (بونولی و همکاران، ۱۳۸۰: ۱۳-۱).

ب) حفظ و احترام به حقوق آزادی‌های فردی: برخی دولت‌ها دخالت خود را زیرپاگذاشتن آزادی و حقوق افراد می‌انگارند، برای مثال ممکن است با معرفی برنامه‌های طرفدار خانواده‌ی پرجمعیت از سوی دولت، حقوق اشخاص در انتخاب تعداد فرزندان نادیده گرفته شود، ازجمله‌ی این دولت‌ها انگلیس است که دخالت در امر کنترل جمعیت و باروری را از وظایف خود نمی‌داند (میشرا[1]، ۱۹۹۰: ۷۳).

ج) بی‌میلی دولت به مداخله در سیاستهای خانواده: مهم‌ترین علل طرفداران نظریه‌ی مداخله‌ی حداقلی دولت‌ها در نهاد خانواده عبارت‌اند از: محدودیت بودجه و پرهزینه‌بودن دخالت دولت در نهاد خانواده، ضرورت کنترل مخارج عمومی و رفع کمبود کشورها و در نهایت نظریات نئولیبرالیسم و غیرمداخله‌جویانه (شاپیرو[2]، ۱۳۹۱: ۳۵-۲۸). برای مثال دولت نیوزیلند خانواده را یک واحد خودمختار تلقی میکند و مداخله‌ی دولت را محدود به مواردی می‌داند که اعضای خانواده به مسئولیت‌ها و تعهدات خود عمل نکنند. همچنین دولت‌های آمریکا، انگلیس و پاناما معتقدند که دولت نباید در نهاد خانواده مداخله‌ی حداکثری داشته باشد؛ چون خانواده‌ها به دولت وابسته میشوند یا به تعداد خانواده‌های تک والد افزوده میشود که آثار مخربی بر اجتماع وارد خواهد کرد (معینی‌فر، ۱۳۹۰: ۸۵).

۳-۲-۲- نظریه‌ی مداخله‌ی حداکثری دولت در نهاد خانواده

در دوره‌ای که در جوامع غربی فقر سنتی افزایش یافت، مداخله‌ی دولت در نهاد خانواده به بیشترین حد خود رسید. بدین‌ترتیب سازمان‌های دولتی با تکیه بر تمرکززدایی منابع در دسترس دولت‌ها را به امور رفاهی همه‌ی مردم اختصاص دادند و در حوزه‌های خصوصی ازجمله نهاد خانواده وارد شدند، زیرا دولت‌ها به علت تداوم سطوح پایین باروری بی سابقه، افزایش ورود زنان به بازارکار و تنوع اشکال خانواده مجبور شدند، نظام حمایت خانواده را دوباره ارزیابی کنند. همچنین به علت وجود برخی آسیب‌های خانوادگی مانند خشونت‌ها و بدرفتاری‌هایی که نسبت به زنان و کودکان اعمال می‌شد، زمینه‌ی مداخله‌ی بیشتر دولتها در نهاد خانواده فراهم گشت. دولتهای رفاه و کمونیستی به مداخله‌ی حداکثری دولت در نهاد خانواده معتقدند. به اعتقاد این دولت‌ها هیچ وضعیت و رفتار انسانی نباید از شمول مداخله‌ی دولت خارج شود. دولت‌ها با دخالت هدفمند خود در عرصه‌ی خصوصی، ساختار خانواده‌ها را مطابق با نظم عمومی تغییر می۲دهند، زیرا خانواده‌ها در انجام دادن وظایف و تکالیف خود ناتوان‌اند. همچنین در نهاد خانواده نابرابری جنسیتی وجود دارد. از این‌رو باید خانواده‌ها منسوخ شوند و فقط دولت‌ها می‌توانند خانواده‌ها را منسوخ کنند، زیرا دولت کانون اصلی قدرت در جامعه است. طبق این رویکرد، اصول اخلاقی دولت والاتر از هر نهاد دیگری ازجمله نهاد خانواده است و دولت بهتر از خانواده‌ها ارزشها را تشخیص می‌دهد. بنابراین افراد و خانواده‌ها باید تسلیم رهنمودهای سیاسی، اقتصادی و اخلاقی دولت‌ها شوند (پتفت[3] و مؤمنی‌راد، ۱۳۹۴: ۴).

برخی از مهم‌ترین دلایل طرفداران مداخله‌ی حداکثری در نهاد خانواده عبارت‌اند از:

الف) تأثیر متقابل تغییرات جمعیتی در سیاست‌های دولت رفاه: تغییرات جمعیتی در طول زمان کاتالیزور اصلی مداخلهی دولت در نهاد خانواده است، زیرا ایجاد نیازهای جمعیتی در سطح خرد یا کلان، دولتها را به بیشترین مداخله وادار کرده است. بنابراین تداوم سطوح پایین باروری، افزایش ورود زنان به بازارکار، تنوع اشکال خانواده و شیوع خانوادههای تکوالد نشانگر تغییرات جمعیتی است که دولتها را به مداخله در نهاد خانواده وادار کرده است؛ برای نمونه در میان کشورهای اروپایی، سوئد بیشترین مداخله را در نهاد خانواده داشته است و دولت در راستای سیاست‌های جمعیتی به بیشتر خانوادههای فرزنددار خدماتی به شکل عمومی و سنتی اختصاص داده است (سودرستن، ۱۳۸۴: ۳۴-۱۲).

1. Mishra
2. Shapiro
3. Petfit

دکاموند، هوشنگ؛ کاظمی، قباد؛ وروایی، اکبر (۱۴۰۵). مناسبات دو نهاد: تأملی در بنیان‌های حقوقی مداخلهٔ دولت در خانواده. *جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر*، ۸ (۳)، ۱۵۶-۱۶۹.

ب) تغییرات در محیط اجتماعی و اقتصادی خانواده‌ها: تغییراتی همچون فقر، بالارفتن آمار طلاق و افزایش شرکت زنان در بازار کار نیازهای جدیدی ایجاد کرده که دولت‌ها را به مداخله‌ی بیشتر در خانواده‌ها وادار کرده است؛ برای نمونه اداره‌ی بیمه اجتماعی سوئد به کودکان طلاق یا تک والد کمک هزینه‌ی زندگی پرداخت میکند که این مبلغ پرداختی به تعداد فرزند و درآمد والد بستگی دارد، اما والدینی که از عهده‌ی مخارج برمی‌آیند باید این مبلغ را به دولت برگردانند. همچنین کمیته ملی تأمین اجتماعی در کشور سوئد سعی میکند، در راستای اشتغال زنان در بازارکار، با حمایت‌های مالی کاستی‌های موجود در خانواده را کاهش و رفع کند (اعزازی، ۱۳۸۵: ۱۴).

ج) دغدغه‌مندی دولت بر تأمین مسائل رفاهی خانواده: دولت مطابق ملاحظات اقتصادی و سطح معیشت مردم در نهاد خانواده مداخله می‌کند، زیرا دولت‌ها نسبت به مسائل رفاهی حساس‌اند؛ مسائلی مانند بالابودن میزان فقر در خانواده‌های فرزنددار یا مشکلات مبتلابه والدین شاغل دولت‌ها را به دخالت در نهاد خانواده مجبور میکند؛ برای نمونه در اتریش قوانین حمایت از خانواده، سیاستهای بازار کار، خدمات نگهداری از بچه و سیاستهای مربوط به خانه را شامل میشود. دولتهای کشورهای سوئد و ایرلند بیشترین مداخله را در نهاد خانواده دارند و برای رفع مشکلات خانواده، با هدف فراهمکردن مسکن و حداقل امکانات استاندارد زندگی برای خانوادههای فرزنددار و تک والد خدمات و مزایای مالی و رفاهی توزیع کرده‌اند (بونولی و همکاران، ۲۰۱۵: ۸۹-۷۶).

د) حفظ منافع و امنیت ملی کشور: بعضی دولت‌ها به دلیل حفظ امنیت و منافع ملی در نهاد خانواده مداخله کردند؛ برای مثال دولت کانادا در مسئله‌ی فرانسه زبانان در کبک و لوکزامبورگ و دولت سوئیس در مسئله‌ی تنوع نژادی مجبور به مداخله در خانواده‌ها شدند تا یک اقلیت نژادی یا جمعیت بومی را حفظ کنند (دادمرزی، ۱۳۹۰: ۱۱۵-۱۱۲).

٤-۲-۲- علل ضرورت مداخله‌ی دولت در نهاد خانواده

انحصار حق قانونگذاری برای خداوند به معنای نفی دخالت دولت در حوزه‌ی خصوصی و عمومی نیست. شارع گاهی با تأیید برخی روش‌ها، اصول و قواعد عرفی و عقلایی نظر خود را به ویژه در حیطه‌ی زندگی معاملی مردم- بیان کرده است و امکان دخالت دولت نیز در اینباره وجود دارد (کرمانی و صالحی، ۱۳۹۶: ۱۱۱).

الف_ علل اجتماعی: اگر فردی تحت حمایت و تربیت همه جانبه‌ی خانواده قرار گیرد، از لحاظ اجتماعی خدمتی بزرگ به شمار میرود، زیرا آن فرد در زندگی مستقل خود در آینده -که طبعاً خارج از خانواده شکل میگیرد- از بسیاری از خطرات اعتقادی، اخلاقی، فرهنگی و اجتماعی مصونیت خواهد داشت. همچنین تشکیل خانواده موجب آسایش، آرامش انسان و دلبستگی بیشتر به حیات اجتماعی خواهد شد. همچنن در چارچوب خانواده، رابطه‌ی جنسی و توالد و تناسل منظم و صحیح برقرار میشود؛ جامعه‌ای که رابطه‌ی جنسی در آن آزاد باشد با فساد و تباهی دست به گریبان خواهد بود (کعب، ۱۳۹۳: ۳).

ب_علل سیاسی و امنیتی: به لحاظ سیاسی، نهاد خانواده در حفظ و گسترش قدرت ملی نقش مؤثری ایفا میکند. بین هویت و اقتدار ملی با نهاد خانواده رابطه‌ی نزدیکی وجود دارد و سستی و تباهی خانواده‌ها انحطاط ملت را در پی خواهد داشت. در اینباره ژوسران -دانشمند بزرگ فرانسوی- میگوید: «تاریخ به ما می‌آموزد که تواناترین ملت‌ها مللی بوده‌اند که خانواده در آنها قویترین سازمان را داشته است. نخستین آثار بدی و انحطاط در نهاد خانواده پدید می‌آید، پیش از آنکه در سازمان گسترده‌تر و تواناتر دولت ظاهر شود» (کاتوزیان، ۱۳۹۴: ج۱، ۹۴).

ج_علل تربیتی و مسئولیت‌پذیری در اجتماع: از بعد تربیتی، خانواده از موضوعات مهم و حساسی است که با زندگی تمام مردم و سرنوشت آنها، ارتباط تنگاتنگی دارد. خانواده نخستین و مهمترین نهادی است که در انسان تأثیر میگذارد و شاکله‌ی تربیتی وی را سامان می‌دهد. این نهاد، به‌دلیل مناسبات و روابط ویژه‌ی عاطفی پایدارترین تأثیرات روحی، اخلاقی و رفتاری را در ساختار تربیتی انسان به جای میگذارد. به علاوه، براساس تعالیم اسلامی میتوان ریشه‌ی عدالت اجتماعی، کارایی و مسئولیت‌پذیری جامعه را در روش‌های تربیتی شکل‌گرفته در خانه دانست؛ به طوری‌که مسئله‌ی روشهای تربیتی در واگذاری مسئولیت‌های اجتماعی همواره مورد توجه عمیق بزرگان دین بوده است (کعبی، همان).

۲-۵- مبانی حقوقی مداخله‌ی دولت در نهاد خانواده

الف) نظم عمومی: نظم عمومی یکی از اصول کلی حقوقی ۱ و ازجمله قواعد آمره است و جامع همهی ارزشها و هنجارهای اجتماعی یک جامعه برای رسیدن به اهداف دولت است تا جامعه در مسیر معینی که مصالح و منافع عمومی ایجاب میکند حرکت کند (مرادی برلیان، ۱۳۹۶: ۸۷). بدین‌ترتیب، نظم عمومی جریان و روندی مستمر و مداوم است که نیازهای اساسی و عمومی جامعه را -که باید در دسترس همگان باشد- دربر دارد. بنابراین هرجا و به هر شکلی که این نیاز قطع و مختل شود، نظم عمومی مخدوش شده است (کاتوزیان، ۱۳۹۴: ۱۷۴). مفهوم نظم عمومی در هر کشور، وابسته به نظام حقوقی خاص همان کشور است. بنابراین حداقل الزامات یک نظام حقوقی و حفظ

دکاموند، هوشنگ؛ کاظمی، قباد؛ وروایی، اکبر (۱۴۰۵). مناسبات دو نهاد: تأملی در بنیان‌های حقوقی مداخلهٔ دولت در خانواده. *جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر*، ۸ (۳)، ۱۵۶-۱۶۹.

تمامیت دولت به نظم عمومی بستگی دارد، زیرا نظم عمومی درواقع، زیرساخت مصالح عمومی جامعه است (الماسی، ۱۳۸۲: ۱۸۶؛ غمامی، ۱۳۹۶: ۶۶۸-۶۶۷).

ب) اصل تحکیم خانواده و حمایت از آن: قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران به تبعیت از آموزههای دینی، به نهاد خانواده توجه ویژهای دارد. مبحث نهاد خانواده بهعلت تقدس و تفاوت آن با سایر نهادهای اجتماعی علاوهبر حوزهی حقوق خصوصی در حوزهی حقوق عمومی نیز قرار میگیرد و دولت را به اقدامات حقوقی متعددی در رابطه با این نهاد وادار کرده است. طبق اصل ۱۰ ق.ا. وظایف مهم دولت در قبال خانواده، پاسداری از قداست خانواده، استواری و استحکامبخشی خانواده و حمایت از نهاد خانواده است که باید بر پایهی حاکمیت اخلاق و حقوق باشد (کعبی، ۱۳۹۵: ۱۴).

ج) اصل امنیت و اقتدار ملی: یکی از مبانی مداخلهی مطلوب دولت در نهاد خانواده، اصل امنیت و اقتدار ملی کشور است. از طرفی، امنیت هر منطقهای به قدرتمندی آن بستگی دارد. این قدرتمندی به جمعیت جوان، توزیع و ترکیب مناسب و میزان تخصص و مهارت آن مربوط میشود (علیئی، ۱۳۹۴: ۷-۶). برای نمونه سیاستهای جمعیتی یکی از مؤلفههایی است که در اقتدار و امنیت کشور اثر بسزایی دارد. غفلت دولت از سیاستهای جمعیتی و فرزندآوری آسیبهای جبرانناپذیری را به دنبال خواهد داشت، زیرا رشد منفی جمعیت از یکسو به روند کاهش جمعیت میانجامد که به معنای سرمایهی انسانی کمتر، تهدیدپذیری و آسیبپذیری نظام اقتصادی و سیاسی و کاهش اقتدار ملی است و از سوی دیگر، به سالخوردگی جمعیت میانجامد و افزایش هزینههای تأمین اجتماعی در حقوق بازنشستگان خدمات درمانی و مراقبت از سالمندان را در پی دارد. بنابراین این روند، تهدیدی برای امنیت اجتماعی، اقتصادی و سیاسی کشور ایران است و ازاینرو لزوم مداخلهی مطلوب دولت برای تغییر روند کاهش جمعیت را اثبات میکند (همان، ۸).

د) اصل تناسب: اصل تناسب یکی از مبانی مهم مداخلهی دولت در نهاد خانواده است که کارایی فراوانی دارد. نهاد خانواده مربوط به حوزهی خصوصی است و به یقین مداخلهی دولت در این حوزهی خصوصی تبعاتی دارد. از سوی دیگر، جلوگیری از هرگونه مداخلهی دولت با توجه به اصل ۱۰ ق.ا غیرممکن است؛ چراکه محال است هم اهداف دولت در زمینهی تشکیل، تحکیم و تعالی نهاد خانواده محقق شود و هم از هر نوع مداخله در نهاد خانواده بپرهیزد. بنابراین اصل تناسب یکی از اصول کلی حقوقی است که اعمال اقتدار و اختیارات دولت را در چارچوب موازین قانونی در نهاد خانواده مهار میکند. این اصل اجازه نمیدهد، دولت و مقامات عمومی با این توجیه که اقتدارات ویژه دارند، از موقعیت خود سوءاستفاده و بیش از حد در حوزهی خصوصی ازجمله نهاد خانواده مداخله کنند. اصل تناسب اصلی ساختارمند است که تلاش میکند مداخلات دولت مناسب و مطلوب باشد؛ بدین شکل که مداخلات دولت در نهاد خانواده با اهداف مدنظر قانونیاش در نظام حقوقی ایران سازگار باشد.

٦-۲- جرمانگاری و خانواده

ماهیت دوگانهی دو شعبه از حقوق مدنی و کیفری و گسترش روابط اجتماعی به روابط شهروندان و دولت و صاحبان اقتدار، موجب میشود که صرف تعیین ضمانت اجرای مدنی و اداری کفایت نکرده و کنترل رفتارهای ناقض هنجارهای اجتماعی که جامعه آنها را بر نمی تابد، در گرو مداخله ی مستقیم و قهرآمیز هیأت حاکم باشد. بر این اساس، قانون گذار باید پس از احراز ضرورت و فایده مندی قواعد کیفری، اقدام به جرم انگاری رفتاری خاص و تنظیم واکنش کیفری مناسب آن نماید. جرم انگاری را فرایندی دانسته اند که به موجب آن قانون گذار با در نظر گرفتن هنجارها و ارزشهای اساسی جامعه و با تکیه بر مبانی نظری مورد قبول خود، فعل یا ترک فعلی را ممنوع و برای آن ضمانت اجرای کیفری وضع میکند؛ امری پسینی و مبتنی بر علوم زیرساختی هم چون فلسفهی حقوق، فلسفه ی سیاسی و علوم اجتماعی (آقابابایی، ۱۳۸۴: ۱۲-۱۱).

جرمانگاری در فضای نقض هنجارهای مرتبط با خانواده چهره ی دیگری پیدا می‌کند که می‌تواند به نابودی خانواده یا افول آن بیانجامد؛ چرا که مثلا توسل زوج به اجرای حق ازدواج مجدد ناشی از عدم تمکین زوجه ، در اکثر قریب به اتفاق موارد، موجب زایل شدن آخرین امیدهای زوجه به ادامهی زندگی مشترک، یا رها شدن زوجه و فرزندان حاصل از ازدواج نخست میشود (اسدی و شکری، ۱۳۹۱: ۴۶). به همین جهت رویهی قضایی، حکم الزام به تمکین را حکم انشایی ندانسته و بر آن اجراییه صادر نمیکند و تنها نتایج ناشزه بودن شامل عدم استحقاق زن بر نفقه (مادهی ۱۱۰۸ قانون مدنی) و حق مرد به درخواست اذن ازدواج مجدد از دادگاه (ماده ی ۱۶ قانون حمایت خانواده) به زن بار میشود (اسدی، ۱۳۹۰: ۷۴).

مواد ۱۱۰۴ و ۱۱۷۷ قانون مدنی از این قبیل موارد است که حتی پذیرش امکان اقامه ی دعوا یا الزام به آنها، نتیجه ی عکس به دنبال دارد، به همین دلیل است که این قوانین ، بیشتر جنبه ی توصیه ای به خود گرفته و قرار گرفتن آنها در زمرهی قواعد حقوقی ، محل اشکال تصور میشود. در توصیف نهاد خانواده میتوان اذعان داشت که وجود سه شاخص عمده در نهاد خانواده، یعنی ارزشی بودن، عاطفی بودن و

دکاموند، هوشنگ؛ کاظمی، قباد؛ وروایی، اکبر (۱۴۰۵). مناسبات دو نهاد: تأملی در بنیان‌های حقوقی مداخلهٔ دولت در خانواده. *جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر*، ۸ (۳)، ۱۵۶-۱۶۹.

پنهان بودن حریم خانواده، این کانون را از سایر نهادها در صحنه ی اجتماع متمایز میسازد. روابط میان اعضای خانواده بر محور عطوفت و محبت شکل گرفته و تداوم می یابد. از سوی دیگر، خانواده محیطی است که بسیاری از روابط میان اعضا، به ویژه رابطه‌ی زوجین در آن پنهان بوده و به عنوان حریم خصوصی، اطلاع از آن ممکن نمی باشد. وجود خصایص مذکور در بستر خانواده موجب حاکمیت برخی اصول بر روابط میان اعضای آن میشود؛ چنان که مبتنی بر آموزه های دینی و اخلاقی، اصول حاکم بر خانواده را این چنین برشمرده اند: اصل مودت و رحمت، اصل معروف، اصل عدالت و مساوات، اصل تقدم اخلاق بر حقوق، اصل مصلحت، اصل خصوصی بودن حریم خانواده، اصل کرامت، اصل تعلیم و تربیت، اصل اطاعت و احترام، اصل ثبات و امنیت و عفاف (مهدوی کنی، ۱۳۸۸: ۲۵۵–۲۸۳؛ حکمت‌نیا، ۱۳۷۷، ج۲: ۱۳۹–۱۲۹) پای بندی خانواده و جامعه بر این اصول، تضمین کننده‌ی سعادت و سلامت معنوی خانواده و جامعه خواهد بود و در این صورت است که خانواده میتواند کارکردهای حقیقی خود را داشته باشد؛ اما در هر حال برقراری نظم جامعه و حفظ حقوق اعضای خانواده، ورود حقوق کیفری به حوزه‌ی خانواده را ضروری می سازد. بر این اساس ، ورود به حریم خصوصی افراد، استثنایی بر اصل تلقی میشود که به کارگیری آن نیازمند دلیل متقن بر ضرورت است. چنین ورودی باید به جهت دفاع از ارزشی صورت گیرد که اگرچه در رابطه ی خصوصی اعضای خانواده نقض شده، اما آثار آن بر جامعه نیز بار میشود و از سوی دیگر ضمانت اجراهای حقوقی برای جبران آن ناکارآمد بوده یا کافی نمی‌باشد.

۳- روش پژوهش

این تحقیق از لحاظ هدف جزء پژوهش‌های کاربردی است. در پژوهش کاربردی، هدف اصلی کشف علمی نیست، بلکه آزمودن و بررسی امکان کاربرد دانش است و موضوع خود را در تعلیم و تربیت، از مسائل و مشکلات روزمره آموزشی و تربیتی انتخاب می‌کند. پژوهش بنیادی، اگرچه می تواند کاربرد علمی نیز داشته باشد، ولی هدف اصلی و اساسی آن افزایش حیطه فهم ودانش است. لذا این پژوهش با توجه به مسئله موردنظر در قلمرو رویکرد کیفی و با راهبرد توصیفی–تحلیلی انجام گردیده است. ابزار گردآوری داده و اطلاعات مورد نیاز برای تحقیق، شیوه کتابخانه‌ای (اسنادی) (مقالات، کتاب‌ها) می‌باشد. بدین معنا که جهت دستیابی به اطلاعات حاصل، از تحقیقات گذشته و ادبیات مربوط به موضوع تحقیق استفاده گردیده است که از این حیث منابع قابل دسترس در کتب، مجلات علمی_پژوهشی و سایت‌های مرتبط در دستور کار قرار گرفت. آن دسته از مجلات، کتاب‌ها و مقالاتی که به مسئله مورد نظر تحقیق نزدیک‌تر بودند به عنوان منابع اصلی گردآوری داده‌ها مورد استفاده قرار گرفتند.

٤- تحلیل یافته‌ها

مثلا پرخاشگری والدین نسبت به کودک ، در حوزه ی حریم خصوصی و در ارتباط با تربیت کودک محسوب میشود، اما شدت یافتن آن به گونه ای که طفل را در معرض خطر جسمی، روانی ، عاطفی یا اخلاقی قرار دهد، افزون بر آزردگی وجدان عمومی، صدماتی برای طفل به همراه دارد که دخالت دولت در جهت حمایت از او را ضروری میسازد (اسدی، ۱۳۹۰: ۵۶–۶۱). مبانی نظری تحقیق عبارتند از:

الف. احتیاط در جرم انگاری رفتارها در حوزه‌ی خانواده

رعایت این اصل از آن جهت ضروری است که بزهکار و بزه دیده به عنوان اعضای یک خانواده ، پس از اجرای مجازات نیز باید در کنار یکدیگر زندگی کنند؛ لذا این خصیصه ، مانعی برای جرم انگاری در سایر حوزه ها نمی باشد. بنابراین جرم انگاری رفتارهای مخل نظم خانواده و ضد ارزش ، هنگامی میتواند به عنوان یک راه حل انتخاب شود که ادامه ی نتایج ناشی از آن رفتار، آثار سوء غیر قابل جبرانی بر خانواده بر جای گذارد و منع مرتکب به طریق دیگری ممکن نباشد (اسدی، ۱۳۹۰: ۷۴). ذیلاً به نمونه‌هایی از جرم انگاری یا عدم آن در حوزه‌ی خانواده اشاره می شود.

۱. قسمت اخیر ماده‌ی ۵۲ قانون حمایت خانواده مصوب ۱۳۹۱ درباره ی جرم انکار زوجیت واقع یا ادعای زوجیت غیرواقع مقرر داشته است: «... این حکم در مورد قائم مقام قانونی اشخاص مذکور نیز که با وجود علم به زوجیت آن را در دادگاه انکار کند یا علی‌رغم علم به عدم زوجیت با طرح شکایت کیفری یا دعوای حقوقی مدعی زوجیت گردد، جاری است»؛ زیرا انکار زوجیت درحالیکه علم به وقوع آن دارد و ادعای روجیت در حالیکه علم به عدم وقوع آن دارد میتواند آثار سوء فراوانی داشته باشد.

نمونه‌ی این برخورد محتاطانه در جرم انگاری رفتارهای مجرمانه در حوزه‌ی خانواده را میتوان ماده ی ۱۵۸ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ در مورد اقدامات والدین و اولیای قانونی و سرپرستان صغار و محجورین که به منظور تأدیب یا حضانت آنها انجام میشود،

دانست . بنابراین گرچه با توجه به اطلاق ماده ی ۴ قانون حمایت از کودکان و نوجوانان، ایراد هر گونه آزار و اذیت نسبت به کودک قابل مجازات است ، لیکن در حوزه ی خانواده و در رابطه ی کودک و والدین او، چنین اقدامی در جهت تأدیب کودک و به میزان متعارف ، جرم محسوب نمیشود و حتی به موجب ماده ی ۱۱۷۹ قانون مدنی به عنوان یک «حق » برای ابوین محسوب میشود و لذا ماده ی ۷ قانون حمایت از کودکان و نوجوانان اقدامات تربیتی در چارچوب مواد مذکور را از شمول این قانون مستثنی نموده است . از نمونه های دیگر، ارتکاب قتل از سوی پدر و جد پدری است که گر چه بر مبنای قاعده ی عام مندرج در ماده ی ۳۰۴ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲، مقتضی اجرای حکم قصاص است ، اما بر مبنای مادهی ۳۰۱ همان قانون، پدر و جد پدری از قصاص معاف اند. در خصوص قابل تعزیر بودن پدر «علاوه بر موارد مذکور در مواد قبل ، ارتکاب رفتاری که طبق قانون جرم محسوب میشود، در موارد زیر قابل مجازات نیست : ... ت- اقدامات والدین و اولیای قانونی و سرپرستان صغار و مجانین که به منظور تأدیب یا حفاظت آنها انجام شود، مشروط بر این که اقدامات مذکور در حد متعارف و حدود شرعی تأدیب و محافظت باشد ...» حکم این بند با اندکی تفاوت در بند نخست ماده ی ۵۹ قانون مجازات اسلامی سابق آمده بود: «اعمال زیر جرم محسوب نمی شود: ۱- اقدامات والدین و اولیای قانونی و سرپرستان صغار و محجورین که به منظور تأدیب یا حفاظت آنها انجام شود مشروط به این که اقدامات مذکور در حد متعارف تأدیب و محافظت باشد ...».

۲. «هرگونه صدمه و اذیت و آزار و شکنجه جسمی و روحی کودکان و نادیده گرفتن عمدی سلامت و بهداشت روانی و جسمی و ممانعت از تحصیل آنان ممنوع و مرتکب به سه ماه و یک روز تا شش ماه حبس و یا تا ده میلیون ریال جزای نقدی محکوم می گردد».

۳. «ابوین حق تنبیه طفل خود را دارند ولی به استناد این حق نمی توانند طفل خود را خارج از حدود تأدیب تنبیه نمایند».

۴. «اقدامات تربیتی در چارچوب ماده (۵۹) قانون مجازات اسلامی مصوب۱۳۷۰/۹/۷ و ماده (۱۱۷۹) قانون مدنی مصوب ۱۳۱۴/۱/۱۹ از شمول این قانون مستثنی است ».

ب) لزوم بازدارندگی و کارآیی مجازات

به رغم لزوم رعایت احتیاط در تعیین مجازات و جرم انگاری رفتارها در حوزه ی خانواده، نوع واکنش کیفری در برابر تکلیف معطل مانده در این حوزه باید به گونه ای تعیین شود که اثر بازدارندگی مجازات را تأمین نماید؛ چرا که نحوه ی دخالت و رسیدگی به جرم و ساز و کارهای به کار گرفته شده در این حوزه ، نقش به سزایی در اخذ نتیجه ی مطلوب از تعقیب و پیش گیری از تکرار جرم دارد. البته به همان ترتیب که سستی در تعقیب مجرم ، اطاله ی دادرسی و عدم جدیت در اجرای حکم ، میتواند مرتکب جرم را در تکرار آن جری کند و انگیزه ی جلب رضایت بزه دیده را از وی سلب نماید، سرعت و جدیت در تعقیب و رسیدگی، آثار عکس خواهد داشت (اسدی، ۱۳۹۰: ۷۷ و ۸۳). اگر تعیین مجازات بازدارندگی لازم را نداشته باشد باعث می شود که مجرم تحصیل منافع ناشی از ارتکاب جرم را نسبت به مجازات آن ارجح دانسته و به راحتی در این راه گام بردارد. پیش گیری از این امر در گرو تعیین مجازات مناسب خواهد بود.

به نظر میرسد مجازات تعیینی در مادهی ۵۴ قانون حمایت خانواده برای امتناع حاضن از انجام تکالیف مربوط به حضانت از این قبیل است ؛ چرا که اگر بازدارندگی این مجازات را برای قسمت دوم ماده ، یعنی ممانعت از ملاقات طفل با اشخاص ذیحق ، مفروض بدانیم ؛ شدت و عمق آسیب ها و پیامدهای ناشی از خودداری از تکالیف حضانت از سوی فردی که این مسؤولیت مطابق قانون به او محول شده ، نسبت به ممانعت از ملاقات، مقتضی مجازات شدیدتر و مناسب تری خواهد بود. «هرگاه مسؤول حضانت از انجام تکالیف مقرر خودداری کند یا مانع ملاقات طفل با اشخاص ذیحق شود، برای بار اول به پرداخت جزای نقدی درجه هشت و درصورت تکرار به حداکثر مجازات مذکور محکوم میشود»از طرفی، مرتکبی که پذیرای چنین مجازاتی میشود، ابایی از تکرار جرم نخواهد داشت. بنابراین سلب حضانت از وی میتواند کارآیی بهتری داشته و جنبه ی حمایت بیشتر از بزهدیده ی این جرم را تأمین نماید. نکتهی قابل تأمل در این زمینه، عملکرد قانون گذار در ماده ی ۴۹ قانون حمایت خانواده مصوب ۱۳۹۱ است که به نظر میرسد نوعی افراط و تفریط در روند تصویب این ماده صورت گرفته است . در ماده ی مذکور، قانون گذار امتناع از ثبت ازدواج دائم، طلاق، فسخ و رجوع را با مورد عدم ثبت نکاح موقت در صورت باردارشدن زوجه هم سنگ و هم تراز یکدیگر قرار داده و برای آنها مجازاتی واحد مقررنموده است.

«چنانچه مردی بدون ثبت در دفاتر رسمی به ازدواج دائم ، طلاق یا فسخ نکاح اقدام یا پس از رجوع تا یک ماه از ثبت آن خودداری یا در مواردی که ثبت نکاح موقت الزامی است از ثبت آن امتناع کند، ضمن الزام به ثبت واقعه به پرداخت جزای نقدی درجه پنج و یا حبس تعزیری درجه هفت محکوم میشود. این مجازات در مورد مردی که از ثبت انفساخ نکاح و اعلام بطلان نکاح یا طلاق استنکاف کند نیز مقرر است». به موجب ماده ی ۱۹ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ جزای نقدی درجه ی ۵ شامل جزای نقدی بیش از هشتاد میلیون ریال تا یکصد و هشتاد میلیون ریال و حبس تعزیری درجه ی هفت شامل حبس از نود و یک روز تا شش ماه می‌باشد.

دکاموند، هوشنگ؛ کاظمی، قباد؛ وروایی، اکبر (۱۴۰۵). مناسبات دو نهاد: تأملی در بنیان‌های حقوقی مداخلهٔ دولت در خانواده. *جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر*، ۸ (۳)، ۱۵۶-۱۶۹.

در حالی که در مورد اخیر، آسیب های عدم ثبت نکاح به مراتب جدیتر است و عدم پایبندی به این مهم ، میتواند معضلات حقوقی عدیده ای برای کودک در بر داشته باشد. این معضلات در زمینه های صدور شناسنامه برای کودک ، مطالبه ی نفقه و میراث و تبعات اجتماعی در زمینه ی مشروعیت وی قابل توجه است . از سویی در مورد میزان مجازات مقرر، جهشی نامتعارف قابل مشاهده است؛ چرا که مجازات تعیینی برای جرایم مذکور در مصوبه ی نهایی (ماده ی ۴۹ قانون حمایت خانواده مصوب ۱۳۹۱) نسبت به ماده ی ۳۲ لایحه ی حمایت خانواده » در سال ۱۳۹۰، افزون بر افزایش جزای نقدی، جواز حکم به حبس از نود و یک روز تا شش ماه نیز صادر شده است که در برخی مصادیق ، آسیب ناشی از تحمل حکم برای اعضای خانواده ، بیش از آسیب های مترتب بر عدم ثبت خواهد بود.

نکته‌ای که در زمینه مجازات نقدی در جرایم قابل ذکر است ، توجه به نحوه تعیین این مجازات‌هاست ؛ چرا که با گذشت زمان و پایین آمدن ارزش پول، قدرت بازدارندگی جزای نقدی نیز کاهش مییابد. ماده ی ۱۴ قانون حمایت خانواده مصوب ۱۳۵۳ که برای تخطی از تکالیف مربوط به حضانت یا ممانعت از ملاقات اشخاص ذیحق ، محکومیت به میزان «هزار ریال تا ده هزار ریال» را تعیین نموده است ، گویای اهمیت این مقوله است . قانون حمایت خانواده مصوب ۱۳۹۱ مبلغ مذکور را به جزای نقدی درجه ی هشت تبدیل نموده است که طبق ماده ی ۱۹ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ تا ده میلیون ریال است . برای حل این مشکل، برخی به این توجیه که کاهش بهای پول، منجر به رواج جرایم در جامعه میشود، قائل به عدم جواز وضع مجازات مالی بر اساس نرخ پول شده اند (مونتسکیو[1]، ۱۳۴۳: ۸۷۳).

قانون گذار ایران در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ روش مناسبی را اتخاذ نموده و با تأسی از آیین نامه ی اجرایی قانون الحاق یک تبصره به ماده ی ۱۰۸۲ قانون مدنی ، در ماده ی ۲۸ حکم به افزایش میزان جزای نقدی در هر سال بر اساس نرخ تورم و ارزش پول در همان سال داده است.

ماده‌ی ۲۸ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲: «کلیه ی مبالغ مذکور در این قانون و سایر قوانین از جمله مجازات نقدی ، به تناسب نرخ تورم اعلام شده به وسیله ی بانک مرکزی هر سال یک بار به پیشنهاد وزیر دادگستری و تصویب هیأت وزیران تعدیل و در مورد احکامی که بعد از آن صادر میشود لازمالاجرا میگردد».

ج) تناسب جرم و مجازات با توجه به پیامدهای مجازات برکانون خانواده

به منظور جرم انگاری متعادل لازم است که افزون بر مجازات بزه کار و حمایت از بزه دیده ، به تبعات آتی ارتکاب جرم و اعمال مجازات بر کانون خانواده به ویژه برای ِبزه دیدگان غیرمستقیم توجه داشته باشد. در نتیجه، توجه به تمام افراد آسیب دیده یا در معرض آسیب‌دیدگی ناشی از عواقب ارتکاب یک جرم و حتی توجه به افرادی که از اعمال مجازات بر فرد مجرم که متکفل یک خانواده است، متضرر میشوند، از جمله اصولی است که قانون گذار باید در تعیین مجازات متناسب با جرایم ارتکابی حوزه‌ی خانواده مورد توجه قرار دهد (نورمحمدی، ۱۳۸۹: ۱۰۵).

در کانون خانواده با توجه به نوع جرم ارتکابی ، باید از ضمانت اجراهایی استفاده کرد که در نظم مختل شده ی این کانون، کمترین اثر منفی را بر جای گذارد. به عنوان مثال، حبس تارک انفاق، نه تنها مشکلی را از زوجه یا فرزندان رفع نمی کند، بلکه میتواند به تشدید وضعیت مختل شده ، بیانجامد؛ مگر آنکه هدف از تعقیب شوهر یا پدر تارک انفاق، الزام مرتکب به پرداخت نفقه نباشد و از باب انتقامجویی یا مقابله ی به مثل باشد که در این صورت اصولا تعقیب مرتکب برای خانواده زیانبار است (اسدی، ۱۳۹۰: ۷۷). با این وجود، اگر مجازات حبس را کیفر مناسبی برای این جرم بشماریم ، قانون گذار در مقام جرم انگاری باید ملاک و معیاری مناسب برای تحقق این جرم در نظر گیرد؛ زیرا آنچه در ماده ی ۱۱۰۷ قانون مدنی به عنوان مصادیق نفقه معرفی میشود، همه از یک سنخ به شمار نمیرود. برخی نظیر مسکن ، لباس و غذا در زمره ی حوایج ضروری قرار میگیرد؛ در حالی که خادم از جمله نیازهای ضروری محسوب نمیشود؛ به ویژه این که ، معیار در تعیین و تعداد خادم، شأن و موقعیت اجتماعی و نیازهای متعارف زوجه است و و وضعیت مالی زوج از حیث فقر و غنا در آن دخالتی ندارد. عدم توجه به این امر در ماده ی ۶۴۲ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۵ به چشم میخورد و با توجه به مصادیق نفقه می‌توان گفت این ماده حبس زوج به دلیل اجیر نکردن خادم برای زوجه را جایز نموده است.

«نفقه عبارت است از مسکن و البسه و غذا و اثاث البیت که به طور متعارف با وضعیت زن متناسب باشد و خادم در صورت عادت زن به داشتن خادم یا احتیاج او به واسطه مرض یا نقصان اعضاء». با جایگزین شدن ماده‌ی ۵۳ قانون حمایت خانواده مصوب ۱۳۹۱ این مشکل حتی بیش از پیش میتواند نمود پیدا کند؛ چرا که مجازات تعیینی در قانون جدید به مراتب سنگین تر از قانون سابق است و این امر با هدف

[1]. Montoskio

دکاموند، هوشنگ؛ کاظمی، قباد؛ وروایی، اکبر (۱۴۰۵). مناسبات دو نهاد: تأملی در بنیان‌های حقوقی مداخلهٔ دولت در خانواده. *جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر*، ۸ (۳)، ۱۵۶-۱۶۹.

تحکیم بنیان خانواده هماهنگ نبوده و اضمحلال کانون خانواده را تسهیل می‌نماید. «هرکس با داشتن استطاعت مالی، نفقه زن خود را در صورت تمکین او ندهد یا از تأدیه نفقه سایر اشخاص واجب النفقه امتناع کند به حبس تعزیری درجه شش محکوم میشود. تعقیب کیفری منوط به شکایت شاکی خصوصی است و درصورت گذشت وی از شکایت در هر زمان، تعقیب جزایی یا اجرای مجازات موقوف میشود.

تبصره: امتناع از پرداخت نفقه زوجه ای که به موجب قانون مجاز به عدم تمکین است و نیز نفقه فرزندان ناشی از تلقیح مصنوعی یا کودکان تحت سرپرستی، مشمول مقررات این ماده است ». لازم به ذکر است به موجب ماده ی ۱۹ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ حبس تعزیری درجه ی شش شامل حبس بیش از شش ماه تا دو سال میباشد.

این در حالی است که بر اساس ماده‌ی ۲۱۴ قانون مجازات عمومی سابق ، زوجه فقط در خصوص مصادیقی از نفقه که مصداق «نیازهای ضروری» بود، حق طرح دعوای کیفری را داشت . عدم توجه قانون گذار به این امر در قانون فعلی و استفاده از واژه‌ی عام نفقه ، تضییع حقوق سایر اعضای خانواده در پرتو تأمین یک جانبه ی حقوق و منافع زن را در پی خواهد داشت (حکمت نیا، ۱۳۸۸، ج۳: ۲۷۱-۲۶۹).

«هر کس با داشتن استطاعت مالی نفقه زن خود را در صورت تمکین ندهد یا از تأدیه نفقه سایر اشخاص واجب‌النفقه امتناع نماید دادگاه او را از سه ماه و یک روز تا پنج ماه حبس محکوم می‌نماید».

«هر کس حاضر برای دادن مخارج ضروری زن خود در صورت تمکین زن نشود و طلاق هم ندهد به حبس تأدیبی از سه ماه تا یک سال محکوم خواهد شد. هر کس با داشتن استطاعت نفقه سایر اشخاصی را که مطابق قانون واجب النفقه او می باشند ندهد به مجازات فوق محکوم خواهد شد. در مورد این ماده تعقیب منوط به شکایت مدعی خصوصی است و در صورت استرداد شکایت یا انجام یکی از دو شق مذکور در قسمت اول این ماده (دادن مخارج یا طلاق) تعقیب و یا اجرای حکم موقوف می‌شود».

در باب تعیین مجازاتهای متناسب در این حوزه، بهره‌مندی از «ضمانت اجراهای اجتماعی» و کیفرگذاری افتراقی پیشنهاد شده است. این نوع ضمانت اجرا، از جمله ابزارهای غیر کیفری و مدرن است که مشتمل بر گزینه‌های متنوع و گسترده‌تری نسبت به ضمانت اجراهای کیفری است. کیفرگذاری افتراقی برای جرایم در خانواده و جرایم علیه خانواده باید متناسب با شدت جرم، وضعیت و شخصیت بزه کار، میزان آسیب‌پذیری بزهدیده و میزان خسارات و صدمات وارد بر او، به ویژه محیط ارتکاب جرم یعنی خانواده باشد. ضمانت اجراهای غیر علمی و نسنجیده، نه تنها موجب جبران خسارت و ترمیم صدمات وارد بر بزه‌دیده نمی‌شود، بلکه وی را از حمایت‌های ناقصی هم که از جانب خانواده و جامعه داشته ، محروم می‌نماید؛ به دیگر سخن، نه تنها بزه دیده را از بسترهای جرم زا نمی‌رهاند، بلکه در معرض بزه‌دیدگی مکرر و مستمر قرار می‌دهد (اسدی، ۱۳۹۰: ۷۶).

د) اتخاذ رویکرد ترمیمی نسبت به آثار ارتکاب جرم

هدف‌گذاری مقنن در راستای رساندن مجرم به مجازات رفتار خود، همواره قادر نیست عدالت کیفری را به خوبی محقق کند، لذا اتخاذ رویکرد ترمیمی در محو آثار جرم باید مورد توجه قرار گیرد. مبتنی بر الگوی عدالت ترمیمی ، بزه ، تعدی و تجاوز به افراد و روابط میان آنها و نقض حقوق شخص به وسیله ی شخص دیگر است و به هر حال تجاوز به دولت و حکومت تلقی نمی شود. این الگو بر ترمیم و جبران خسارت های ناشی از ارتکاب بزه ، به ویژه خسارت های وارد شده بر بزه دیده و نیزاعاده ی وضع تا حد امکان به حالت پیش از وقوع بزه و بر حل و فصل مسائل ناشی از ارتکاب بزه به منظور نیل به توافق و آشتی و پیش‌گیری از زیان‌های بیشتر تأکید دارد؛ به گونه‌ای که همه ی افراد درگیر و متأثر از ارتکاب بزه، شامل بزه دیده ، بزهکار و جامعه‌ی محلی در ارائه‌ی واکنش به بزه و حل و فصل مسائل ناشی از ارتکاب آن مشارکت داشته باشند. این مشارکت باید داوطلبانه و با حضور فعال بزه دیده و بزهکار صورت پذیرد (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۸۷: ۱۹۸).

الگوی مذکور از طریق برنامه هایی چون «میانجی‌گری» ، «نشست هم‌اندیشی» یا «جلسه‌ی گفت وگوی گروهی خانوادگی»، «حلقه‌های اصلاح و درمان و سازش» و «هیأت‌های گفت وگوی بزه کاران و بزه‌دیدگان» انجام میپذیرد (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۸۷: ۲۱۶). در واقع در پرتو استفاده از برنامه‌های ترمیمی و ایجاد الگویی از گفت وگوی سازنده، توام با پذیرش متقابل برخی وظایف توسط بزهکار، خانواده و جامعه‌ی محلی، حصول این نتیجه مورد انتظار قرار گرفته که ضمن ترمیم رابطه‌ی میان بزه کار با خانواده و جامعه‌ی محلی، از میزان احتمال تکرار جرم توسط وی نیز کاسته شود.

برخی، عناصر مطرح در عدالت ترمیمی را منطبق بر ساز و کار اصلاح ذات البین که در طریقت دینی مورد سفارش واقع شده، دانسته و آثاری از قبیل اجرای عدالت ،ترمیم خسارات وارده بر بزه‌دیده و جامعه‌ی محلی، عدم طرد بزهکار از جامعه و اصلاح و پیش گیری از تکرار بزه و تکرار بزهدیدگی ، مشارکت جامعه ی مدنی (محلی) در واکنش به ارتکاب بزه و حل و فصل مسائل ناشی از ارتکاب آن، کاهش بار دستگاه قضایی و ضابطان قضایی، قضازدایی و کیفرزدایی را که از اهداف نهایی نظریه‌ی عدالت ترمیمی به شمار می‌روند، از رهگذر اهتمام به اصلاح

دکاموند، هوشنگ؛ کاظمی، قباد؛ وروایی، اکبر (۱۴۰۵). مناسبات دو نهاد: تأملی در بنیان‌های حقوقی مداخلهٔ دولت در خانواده. *جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر*، ۸ (۳)، ۱۵۶-۱۶۹.

ذات البین از سوی افراد جامعه قابل تحصیل دانسته اند (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۸۷: ۲۱۸). دستیابی به نتایج مذکور، تحت هر عنوانی که مطرح شود، آرمانی مطلوب تلقی میشود که بدون پیش بینی سازوکارهای مناسب، قابل اجرا نخواهد بود. از این رو پیش بینی نهادی که بتواند پیش از ورود دادگاه در دعاوی کیفری مطرح در این حوزه، با حضور اعضای خانواده در جهت اصلاح وضعیت موجود، ابزار و روشهای لازم را به کارگیرد، ضروری خواهد بود.

اهمیت این گونه ساز و کارهای ترمیمی در حوزه‌ی خانواده از آن جهت است که وقتی خانواده به موجب ارتکاب بزه از سوی یکی از اعضا، تنش، اضطراب، احساس عدم امنیت و تشویش روانی را تجربه نموده، برای دستیابی به ثبات نسبی نیازمند بازسازی روابط بحران زده ی پیشین است . در این زمینه اذعان شده است بزه‌دیدگانی که در نشست‌های گروهی خانوادگی شرکت میکنند فرصتی دارند تا درباره ی آثار بزه تحمیل شده بر آنها با بزه کاران خود صحبت کنند. به تبع ملاقات با بزه کار، بزه دیده فهم بهتری از آنچه واقع شده است، به دست می‌آورد. به علاوه، این فرصت مهیا می‌شود که دو طرف تعیین نمایند که برای اصلاح امور، نیازمند چه ابزاری هستند. بزه‌دیده معمولا پس از ملاقات، کمتر بزه کار را تهدید کننده و ترساننده می‌بیند.

این امر ضمن این که منجر به افزایش احساس امنیت در وی می‌گردد، حس اقتدار و توانایی را به وی باز می‌گرداند (مک رای و زهر، ۱۳۸۶: ۱۱۲). از سوی دیگر، این گفت وگوها در محیطی خارج از فضای ناملایم دادگاه، می‌تواند حس همدلی و شفقتی را که پیش از این بر روابط اعضاء حکم فرما بوده، یادآور شود. نکته‌ای که در نشست‌های خانوادگی قابل توجه است، توصیه به حضور خانواده‌ی گسترده یا نمایندگان جامعه‌ی محلی در نشست‌هاست (همان : ۹۰). این امر شبکه‌ی حمایتی بزه دیده و بزه‌کار را از نزدیکان و موظفین دادگاه فراتر برده و بدین ترتیب حذف زمینه های ارتکاب جرم را تسهیل میکند. مثلا در جرم ترک انفاق، حضور طرفین بزه، بررسی عوامل و زمینه‌های ارتکاب جرم، وقوف بزهکار بر شدت آثار نامطلوب جرم بر بزه‌دیده و نهایتا، آگاه شدن بزه‌دیده از علت و شرایط ارتکاب جرم می‌تواند دو طرف را از مواضع خصمانه و گاه انتقام جویانه در ارتکاب جرم از سو بزه کار و نیز در اعلام شکایت و درخواست تعقیب از سوی بزه‌دیده دور نموده و با حمایت خانواده‌ی گسترده و دخالت مؤثر ایشان، عوامل جرم‌زا را که خارج از حدود اختیار بزه‌کار شمرده می‌شود، مرتفع نماید و به این ترتیب با اصلاح روابط بزهکار و اعضای خانواده‌ی او و ایجاد نگرش جدید در اعضا، تلاشی دو سویه برای حفظ کانون خانواده و ترمیم صدمات پیشین صورت می‌پذیرد. اتخاذ این رویکرد اصلاحی در جرایم حوزه‌ی خانواده می‌تواند روحیه‌ی تلاش برای جلوگیری از فروپاشی بنیان خانواده را در اعضا تقویت نماید؛ البته با این شرط که نشست‌ها، نه به اجبار و الزام دادگاه، بلکه با رضایت بزه‌دیدگان پی‌گیری شود.

ه) توقف تعقیب یا اجرای حکم به تبع گذشت شاکی خصوصی یا زوال عوامل منشأ جرم

از جمله انعطاف‌پذیریی‌هایی که به لحاظ نوع روابط اعضا باید ضمن جرم انگاری مقررات مربوط به خانواده مورد عنایت قانون‌گذار قرار گیرد، توقف تعقیب یا اجرای حکم به تبع گذشت شاکی خصوصی یا زوال عوامل منشأ جرم میباشد؛ چرا که ادامه‌ی فرایند، فی‌نفسه آسیب‌هایی را برای سایر اعضای خانواده به دنبال دارد که مصالح خانوادگی را تحت‌الشعاع قرار می‌دهد. نمونه‌ی این آسیب‌ها را می‌توان در جرم ترک انفاق مشاهده کرد؛ زیرا برخلاف ماده‌ی ۲۱۴ قانون مجازات عمومی و ماده‌ی ۲۲ قانون حمایت خانواده مصوب ۱۳۵۳که گذشت شاکی خصوصی یا پرداخت نفقه یا طلاق را به عنوان موجبات توقف تعقیب کیفری یا اجرای حکم تارک انفاق معرفی نموده بود، ماده‌ی ۶۴۲ قانون مجازات اسلامی به این موضوع اشاره نکرده است. ماده‌ی ۷۲۷ قانون مجازات اسلامی نیز از میان اسباب مذکور، تنها متعرض گذشت شاکی خصوصی شده و در مورد سایر اسباب سکوت نموده است. افزون بر آن، بنابر ظاهر ماده، دادگاه در مورد گذشت شاکی خصوصی نیز ملزم به توقف عملیات دادرسی یا اجرای حکم نبوده و در صورت صدور حکم تنها میتواند نسبت به تخفیف مجازات مرتکب اقدام کند. این نکته در مورد جرم ترک انفاق، به ویژه در روابط میان زوجین پسندیده نیست ؛ در توجیه این امر گفته شده است اگر بپذیریم که حبس شوهر برای عدم پرداخت نفقه، مجازات مناسبی است، اجرای حکم پس از گذشت زوجه ، برخلاف مصالح خانواده است (حکمت نیا، ۱۳۸۸، ج۳: ۱۶۸). خوشبختانه این حکم در قانون حمایت خانواده مصوب ۱۳۹۱ مورد بازنگری قرار گرفته و به موجب ماده ی ۵۳ این قانون، گذشت شاکی خصوصی موجب توقف تعقیب جزایی یا اجرای مجازات شمرده شده است. البته این اشکال بر ماده ی مذکور وارد است که این حکم را به مورد امتناع از تأدیه ی نفقه ی سایر افراد واجب النفقه چون کودک و فرزندان ناشی از تلقیح مصنوعی یا کودکان تحت سرپرستی تسری داده است. این امر با لزوم حمایت از کودک هماهنگی ندارد و مناسب است در مطالبه‌ی نفقه‌ی کودک تصمیم‌گیری در مورد توقف تعقیب یا اجرای مجازات به دادگاه واگذار شود تا با لحاظ شرایط و حصول اطمینان از رعایت مصلحت کودک، اتخاذ تصمیم نماید.

می‌توان در نهایت به عنوان نتایج این فصل گفت که کمال قانون در این است که ضمانت اجرای آن متناسب با اصل حکم و مؤثر در رعایت آن باشد و برای این که این تناسب توسط مقنن حفظ شود، وی موظف است شرایط ارتکاب اعمال ناقض قانون و نوع رابطه ی میان

دکاموند، هوشنگ؛ کاظمی، قباد؛ وروایی، اکبر (۱۴۰۵). مناسبات دو نهاد: تأملی در بنیان‌های حقوقی مداخلهٔ دولت در خانواده. *جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر*، ۸ (۳)، ۱۵۶-۱۶۹.

متخلف و ذی‌حق را در نظر بگیرد. از این رو قانون گذاری در حوزه‌ی خانواده، مقنن را ملزم به در نظر گرفتن ویژگی‌ها و اوصاف نهاد خانواده می‌کند. وجود سه شاخص عمده در نهاد خانواده یعنی ارزشی بودن، عاطفی بودن و پنهان بودن حریم خانواده، این کانون را از سایر نهادها در صحنه‌ی اجتماع متمایز میسازد. به عبارتی، هم بستگی و وابستگی موجود در این کانون و جایگاه این نهاد در عرصه ی اجتماع باعث میشود که مقنن مساعی خود را در جهت حفظ این بنیان و جلوگیری از فروپاشی آن تا حد امکان به کار گیرد و بدین جهت در تأمین قدرت الزام قانون در این حوزه بسیار محتاطانه گام بردارد.

۵- بحث و نتیجه‌گیری

آنچه در این تحقیق آمد تاکید بر این نکات بود که به رغم تأکید علمای حقوق بر لزوم ویژگی الزام‌آوری در قانون، وجود عوارضی در این حوزه موجب میشود که ضمانت اجرای قانونی از قدرت الزام آوری مؤثر بی بهره بماند. افزون بر غفلت قانون گذار، گاه ماهیت رفتار مخالف قانون به گونه ای است که قابلیت تعیین ضمانت اجرای مستقیم را ندارد، در این موارد قانون گذار ناگزیر میشود تا به ترتب نتایجی بر تخلف فرد از قانون و عدم اصلاح وی در صورت تذکر قاضی اکتفا نماید که الزام زن به سکونت در منزل شوهر و تمکین از او، از این گونه رفتارهاست. مورد دیگر، ورود آموزه های اخلاقی به قوانین این حوزه است که پیش بینی ضمانت اجرا برای آن امکان پذیر نمی‌باشد. در زمینه‌ی تعیین ضمانت اجرا و جرم انگاری در فضای نقض هنجارهای مرتبط با خانواده، باید توجه داشت که به رغم نوع روابط میان اعضا و اهمیت تحکیم بنیان خانواده، در هر حال برقراری نظم جامعه و حفظ حقوق اعضای خانواده، ورود حقوق کیفری به حوزه ی خانواده را ضروری می‌سازد؛ اما در عین حال حریم خصوصی افراد اقتضا میکند که ورود مقنن تنها زمانی مجاز تلقی شود که احقاق حق نقض شده و مرتفع نمودن آسیب‌های آن در خانواده و جامعه، از چنان اهمیتی برخوردار باشد که حفظ آن بر احتمال فروپاشی خانواده اولویت یابد.

پس از احراز ضرورت جرم انگاری ، قانون گذار به منظور وضع قانون مناسب ، باید نسبت به عناصر تشکیل دهنده‌ی جرم دقت نظر لازم را بنماید؛ چرا که عدم تبیین دقیق آنها میتواند خطاکاری را از مجازات خود برهاند یا بی‌گناهی را به مجازات ناروا محکوم کند که شایسته‌ی حکمت قانون‌گذاری نیست. در زمینه ی رکن مادی، قانون گذار ملزم به ارائه‌ی تعریف دقیق از جرم بوده و باید به گونه ای متون قانونی را نگارش نماید که شرایط احراز جرم چون مطلق یا مقید بودن جرم به راحتی از آن قابل اصطیاد باشد. صراحت در کلام مقنن میتواند از بروز تردید در این زمینه پیش‌گیری نماید. نکته ی دیگر این که رفتارهای غیر اخلاقی یا گناهکارانه نباید به عنوان رکن مادی جرم مورد جرم انگاری قرار گیرد، مگر این که رفتار مذکور آشکارا ضد اجتماعی بوده یا از نظر اجتماعی زیان‌آور باشد.

با تأکید بر یافته‌های تحقیق و بهره‌جستن از نظریه جرم شناسی دورکیم در عصر جدید می‌تواند حالت ترمیمی به خود بگیرد اگر به شیوه‌های جدیدی برای اصلاح و ترمیم افراد متخلف پرداخته شود. یافته‌های تحقیق مؤید این است که می‌توان به جای مجازات‌های سنتی مانند حبس و جریمه، می‌توان از روش‌های جدیدی مانند مشاوره روانشناختی، آموزش و فرصت‌های اصلاحی استفاده نمود. این رویکرد به افراد فرصت و مجال خواهد داد تا از اشتباهات گذشته خویش بیاموزند و به موقعیت و جامعه‌ی مطلوب و موردنظر بازگردند. بر این مبنا، می‌توان به استفاده از جرایم جایگزین برای مودت در کانون خانواده بهره جست. به جای استفاده از عقاب‌بازی و خشونت در خانواده، می‌توان از شیوه‌های متمایزتری مانند مذاکره، مشورت و روش‌های حل اختلاف صلح آمیز استفاده کرد. این روش‌ها می‌توانند بهبود روابط خانوادگی و حل و فصل مسائل بین اعضای خانواده را تسهیل کنند. النهایه، کاربست روش‌های ترمیمی و جایگزین در جامعه و خانواده می‌تواند بهبود عملکرد و رفتار افراد را ترویج کند. این روش‌ها جایگاه قانون و نظام جزا را تحکیم می‌کنند و فرصت‌های بهبود را برای افراد فراهم کنند.

در زمینه‌ی عنصر معنوی رفتاری که قانون گذار در صدد جرم انگاری آن بر می آید، با عنایت به این که اصل بر عمدی بودن جرایم و ضرورت وجود عنصر معنوی برای تحقق جرایم عمدی است، ذکر قید عمدی بودن در متن قانون، تنها در صورتی ضرورت می‌یابد که نیاز باشد رفتاری در دو حالت عمد و غیرعمد، با مجازات های متفاوت جرم انگاری شود. عنصر قانونی، تأمین کننده‌ی میزان بازدارندگی و کارآیی یک قانون کیفری است و به دلیل نقش ویژه در جلوگیری از ارتکاب جرایم، اهتمام ویژه ی قانونگذار را می‌طلبد. در این زمینه رعایت اصول احتیاط در جرم انگاری رفتارها در حوزه ی خانواده، لزوم بازدارندگی و کارآیی مجازات، تناسب جرم و مجازات با توجه به پیامدهای مجازات بر کانون خانواده، اتخاذ رویکرد ترمیمی نسبت به آثار ارتکاب جرم و توقف تعقیب یا اجرای حکم به تبع گذشت شاکی خصوصی یا زوال عوامل منشأ جرم، منجر به دستیابی مقنن به قوانینی کارآمد و شایسته با ایراد کمترین آسیب به خانواده خواهد شد.

پس باید گفت که دولت‌ها برای حفظ نظم و حمایت از آزادی افراد از شیوه‌های متفاوتی بهره می‌برند که اعمال کیفر نیز به عنوان آخرین حربه در زمره این شیوه ها قرار دارد. باید توجه داشت که حمایت از حوزه‌ی خانواده و ارزش‌های آن با عنایت به ماهیت ویژه‌ای که دارد، به هر شکلی ممکن نیست و نمی‌توان به بهانه حمایت از خانواده به هرگونه مداخله‌ای اقدام کرد؛ بلکه چون روابط خانواده و بنیان‌های

دکاموند، هوشنگ؛ کاظمی، قباد؛ وروایی، اکبر (۱۴۰۵). مناسبات دو نهاد: تأملی در بنیان‌های حقوقی مداخلهٔ دولت در خانواده. *جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر*، ۸ (۳)، ۱۵۶-۱۶۹.

آن بر پایه عاطفه و اعتماد استوار است و همچنین با توجه به خصوصی بودن بودن روابط و حریم آن، کیفر را در آخرین اقدام باید به کار گرفت. کیفر، ابزار مخوف و دوگانه‌ای است که از سوی دولت، حاکم بر جان و مال و آزادی افراد می‌گردد. لذا توسل به آن در حوزه‌های مختلف به ویژه خانواده، باید در موارد ضروری و استثنایی باشد؛ تجربه عملی تقنین و اجرا در دعاوی خانوادگی نیز مؤید این واقعیت است که حل معضلات خانوادگی بیش از هرچیز نیازمند بسترسازی فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی است، نه مجازات‌گرایی. به همین جهت استفاده از کیفر در حوزه‌ی خانواده را باید به موارد اضطراری و استثنایی که در آن برقراری نظم جامعه، حفظ حقوق اعضای خانواده، ضرورت نفی ستم، حفظ کرامت و شرافت انسان‌ها، جلوگیری از هرج و مرج و پاسداری از بنیان خانواده، مداخله کیفری در حوزه خانواده را ضرورت میبخشد، محدود کرد.

امکان مداخله کیفری در حقوق خانواده بر پایه برخی ضروریات وجود دارد؛ اما برای اینکه دولت بتواند در راستای صیانت از بنیان خانواده و دفاع از آزادی اعضای آن به مداخله کیفری اقدام کند، نیاز است تا عملی که میخواهد آن را از حیطه آزادی افراد خارج کند، از فیلتر مبانی جرم‌انگاری عبور دهد. بررسی مبانی جرم‌انگاری ما را به این نتیجه رهنمون ساخته است که امکان مداخله کیفری در حوزه خانواده از رهگذر مبانی چهارگانه وجود دارد. اصل آسیب و پدرسالاری قانونی، که فردگرایان آزادی طلب حامی آن هستند، با محور قرار دادن بازدارندگی از ایراد آسیب به دیگران و خود، نقش فعالی را برای دولت در جهت حمایت از خانواده و اعضای آن قائل هستند. همچنین اخلاق‌گرایان و کمال‌گرایان نیز با گسترش اختیار دولت در تحدید رفتارهای خلاف اخلاق و فضیلت‌سوز افراد، موجب پررنگتر شدن نقش مزبور شده‌اند. دغدغه حمایت از خانواده و اعضای آن از طرفی و راهگشایی مبانی جرم‌انگاری در جهت تحقق این دغدغه از طریق مداخله کیفری موجب شده است قانونگذار ایران نیز به تکاپو افتاده و اقدام به جرم‌انگاری‌های متعددی در حوزه خانواده کند. جرم‌انگاریهایی که برای توجیه، اغلب اصول آسیب و اخلاق‌گرایی را جواز قرار داده‌اند و حتی با اتخاذ سیاست جرم‌انگاری حداکثری، کمال‌گرایی را از مبانی جرم‌انگاری وام گرفته‌اند، به اصل پدرسالاری قانونی توجهی نداشته‌اند. در نهایت ذکر این نکته لازم است که در مواردی همچون رابطه جنسی بدون رضایت همسر و ازدواج اجباری، جرم‌انگاری صورت نگرفته است. با توجه به ضرورت جرم‌انگاری چنین رفتارهایی و همچنین تجویز مبانی، تحدید چنین رفتارهایی با حربه کیفر به قانونگذار توصیه می‌گردد. همچنین در خصوص جرم انگاری پدیده بدحجابی می‌توان گفت از آن جا که بسیاری از محرمات هیچ گاه به وسیله قانونگذار جرم انگاری نشده‌اند و قانون‌گذار بنا به دلایلی مصلحت دیده است که حرمت شرعی آنها را به ممنوعیت قانونی تبدیل نکند و رعایت کردن یا نکردن آن‌ها را به خود افراد واگذارد، از دیدگاه فقهی ضرورتی برای جرم انگاری پدیده بدحجابی وجود ندارد،گرچه حکومت اسلامی می‌تواند بنا به مصلحت این کار را انجام دهد.

ملاحظات اخلاقی

پیروی از اصول اخلاق پژوهش

در مطالعه حاضر فرم‌های رضایت نامه آگاهانه توسط تمامی آزمودنی‌ها تکمیل شد.

حامی مالی

هزینه‌های مطالعه حاضر توسط نویسندگان مقاله تامین شد.

مشارکت نویسندگان

مقاله محصول مشارکت مشترک نویسندگان است.

تعارض منافع

بنابر اظهار نویسندگان مقاله حاضر فاقد هرگونه تعارض منافع بوده است.

منابع

اعزازی، شهلا (۱۳۸۵). *جامعه‌شناسی خانواده*. تهران: روشنگران.

بونولی، جولیانو؛ ویک جورج؛ پیتر نیلر گویی (۱۳۸۰). *دولت رفاه در اروپا*. ترجمهی هرمز همایون‌پور، تهران: مؤسسه عالی پژوهش تأمین اجتماعی.

بیگدلی، عطاءالله (۱۳۹۳). *دولت مدرن و تضاد با ماهیت خانواده*. تهران: انتشارات حوراء.

جلالی، محمد؛ مهدوی؛ زاهد (۱۳۹۶). نسبت تحولات نهاد خانواده با نظریه‌های نوین جامعه‌شناسی دولت در ایران معاصر. *راهبرد*، ۸۸ (۱۲)، ۷۹-۷۸.

تفت، آرین؛ مؤمنی‌راد، احمد (۱۳۹۴). سیر تحول مداخله دولت در اقتصاد از منظر حقوق عمومی از دولت رفاه تا دولت فراتنظیمی. *پژوهش حقوق عمومی*، ۴۷ (۱۶)، ۸۷-۶۶.

دکاموند، هوشنگ؛ کاظمی، قباد؛ وروایی، اکبر (۱۴۰۵). مناسبات دو نهاد: تأملی در بنیان‌های حقوقی مداخلهٔ دولت در خانواده. *جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر*، ۸ (۳)، ۱۵۶-۱۶۹.

دادمرزی، مهدی (۱۳۹۰). *حقوق خانواده اسلامی در ۳۸ کشور جهان*. قم: دانشگاه قم.
زارعی، محمدحسین؛ مرادیبرلیان، مهدی (۱۳۹۳). مفهوم و جایگاه اصل تناسب در حقوق اداری با نگاه ویژه به نظام حقوقی اتحادیه اروپایی. *تحقیقات حقوقی*، ۶۶ (۳۴)، ۱۰۹-۹۸.
سودرستن، بو (۱۳۸۴). *جهانی شدن و دولت رفاه*. ترجمه‌ی هرمز همایون‌پور، تهران: موسسه عالی پژوهش تأمین اجتماعی.
شاپیرو، جان (۱۳۹۱). *لیبرالیسم معنا و تاریخ آن*. ترجمه‌ی محمد کاشانی، تهران: مرکز.
علیئی، محمدولی (۱۳۹۴). نقش جمعیت و سیاست‌های جمعیتی در استحکام ساخت درونی قدرت نظام جمهوری اسلامی ایران. *آفاق امنیت*، ۲۴ (۱۳)، ۴۵-۳۳.
غمامی، محمدمهدی (۱۳۹۰). *حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران*. تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
کاتوزیان، ناصر (۱۳۹۴). *حقوق خانواده*. تهران: انتشارات تهران.
آقابابایی، حسین (۱۳۸۴). سیری در مستندات جرم انگاری افساد فی‌الارض، *مجله‌ی فقه و حقوق. تهران*: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه‌ی اسلامی.
رمانی، طوبی؛ صالحی، صغری (۱۳۹۶). روش‌شناسی فارابی در تدبیر منزل و تأثیر آن در سبک زندگی. *مطالعات راهبردی زنان*، ۷۰ (۱۱)، ۱۱۸-۱۰۱.
کعبی، عباس (۱۳۹۵). *تحلیل مبانی نظام جمهوری اسلامی ایران، تحلیل مبانی اصل دهم قانون اساسی*. تهران: دفتر مطالعات نظام‌سازی اسلامی.
مرادیبرلیان، مهدی (۱۳۹۰). *اصل تناسب (دایره‌المعارف حقوق عمومی)*. تهران: دانشگاه امام صادق (ع).
ویژه، محمدرضا؛ بروجردی، لیلی (۱۳۹۵). مطالعه تطبیقی قوانین و برنامه‌های توسعه‌ای دولت در حوزه خانواده (مورد مطالعه: کشورهای ایران و مالزی). *مطالعات توسعه اجتماعی ایران*، ۳ (۱۳)، ۴۵-۳۲.
معینی‌فر، حشمت‌السادات (۱۳۹۰). *دولت‌های رفاه و سیاست‌های حمایتی خانواده*، تهران: میزان.
اسدی، لیلاسادات (۱۳۹۰). *بررسی تطبیقی معاضدت های مالی حین طلاق و پس از آن*. تهران: دانشگاه امام صادق علیه السلام. انجمن علمی فقه و حقوق خانواده، چاپ نخست.
حکمت‌نیا، محمود (۱۳۸۸). *شورای فرهنگی اجتماعی زنان*. تهران: چاپ دوم.
صادقی‌موحد، خدیجه؛ صدری، سید محمد؛ باقری، احمد؛ امیرپور، حیدر (۱۳۹۷). امکان‌سنجی جرم‌انگاری درحوزه حقوق خانواده. *فصلنامه پژوهش‌های فقه و حقوق اسلامی*، ۱۵ (۱)، ۸۵- ۱۰۸.
صفری، محسن؛ مشایخی، زهرا (۱۴۰۰). رهیافتی بر اساسی‌سازی قضایی حقوق خانواده درنظام حقوقی ایران. *مجله حقوقی دادگستری*، ۸۵ (۱۱۶)، ۲۳۳-۲۵۶.
صفری، ناهید (۱۳۹۸). آیین دادرسی دعاوی خانوادگی در قانون جدید حمایت خانواده از منظر اصول خاص حاکم بر این دعاوی. *دوفصلنامه علمی فقه و حقوق خانواده*، ۷۰ (۱۴)، ۳۴-۱۹.
قبولی درافشان، محمدمهدی؛ محسنی، سعید (۱۳۹۴). نوآوری‌های قانون حمایت خانواده مصوب ۱۳۹۱ در زمینهٔ مقررات شکلی مرتبط با دعاوی خانوادگی. *پژوهش‌نامه زنان*، ۶ (۲)، ۱۱۹ — ۱۴۰.
مهدوی‌کنی، صدیقه (۱۳۸۸). *ساختار گزاره‌های اخلاقی قرآن*. تهران: دانشگاه امام صادق علیه السلام، چاپ نخست.
محمودی جانکی، فیروز (۱۳۸۶). *مبنای فلسفی منع حقوقی و کیفری ایراد ضرر به خود.مجله‌ی علوم جنایی*. تهران: موسسه‌ی تحقیقاتی علوم جزایی و جرم شناسی دانشکده ی حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران.
مهدی قبولی درافشان، سیدمحمد و محسنی، سعید (۱۳۹۴). نوآوری‌های قانون حمایت خانواده مصوب ۱۳۹۱ در زمینه مقررات شکلی مرتبط با دعاوی خانوادگی). *پژوهش نامه زنان*، ۶ (۲)، سال (۲۰۱۵-۹)، ص ۱۱۹-۱۳۹.
مقدسی، محمدباقر؛ یزدانی، جواد (۱۳۹۷). مداخله کیفری در حوزه خانواده در پرتو مبانی شاخص جرم‌انگاری. *فقه و حقوق خانواده (ندای صادق)*، ۲۳ (۶۹)، ۱۴۵ - ۱۷۲.
مهاجری، مریم (۱۴۰۰). دولت و خانواده؛ مبانی، قلمرو و سازوکارهای تقنین در نظام حقوقی ایران. تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق (ع).
مونتسکیو، شارل (۱۳۴۳). *روح‌القوانین. ترجمه* علی اکبر مهتدی. تهران: امیرکبیر.
نجفی ابرندآبادی، علی؛ شادمان‌فر، محمدرضا؛ توجهی، عبدالعلی (۱۳۸۷). صلاح ذات البین و نظریه عدالت ترمیمی. *مدرس علوم انسانی*: تهران.
جاوید، محمدجواد؛ مهاجری، مریم (۱۳۹۷). مبانی مداخله‌ی دولت در نهاد خانواده در نظام حقوقی ایران. *فصلنامه شورای فرهنگی اجتماعی زنان و خانواده*، ۲۱ (۸۲)، ۳۴-۷.

References

Mishra, R. (1990). The welfare state in capitalist society: policies of retrenchment and maintenance in Europe. *North America and Australia, Harvester/Wheatsheaf, New York ve London*.
Charles, M. (1984). Losing ground: American social policy, 1950–1980. *New York: Basic*.

دکاموند، هوشنگ؛ کاظمی، قباد؛ وروایی، اکبر (۱۴۰۵). مناسبات دو نهاد: تأملی در بنیان‌های حقوقی مداخلهٔ دولت در خانواده. *جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر*، ۸ (۳)، ۱۵۶-۱۶۹.